

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО КЛАСИФІКУВАННЯ

Курс лекцій

2021
Мукачево

УДК 025.4(091):02:004(042.4)(075.8)

Е 21

*Розглянуто та рекомендовано до друку кафедрою
філологічних дисциплін і соціальних комунікацій
Протокол № 12 від 21.01.2021 р.*

*Розглянуто та рекомендовано Науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
Протокол № 8 від 18.02.2021 р.*

Рецензент:

Укладач: Мовчан К.М. – старший викладач кафедри філологічних дисциплін і соціальних комунікацій

Е 21

Еволюція наукового класифікування: курс лекцій для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа», ОС «Бакалавр», ОС «Молодший бакалавр» / укладач К.М. Мовчан.– Мукачево: РВЦ МДУ. – 68 с.

Курс лекцій розкриває основні етапи створення класифікації наук, провідні школи кваліфікаційної думки, історичні передумови створення класифікації, бібліотечну класифікацію та систематизцію.

Рекомендовано студентам спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа», ОС «Бакалавр», ОС «Молодший бакалавр»

©МДУ, 2021

Аналітичний огляд еволюції класифікацій наук

1. Суть та значення еволюції в становленні систематизації.
2. Основні передумови виникнення класифікації.
3. Провідні школи кваліфікаційної думки.

В усі часи бібліотечні класифікації були об'єктом дослідження вчених, теоретиків, практиків. Їх розглядали під різним кутом бачення, з різних точок зору досліджували зміст та особливості побудови, аналізували структуру таблиць та відповідних їм каталогів. Усі ці питання розглядалися на сторінках спеціалізованої літератури, в рамках монографічних та дисертаційних досліджень. Кожне з таких досліджень мало свої завдання та мету щодо розгляду класифікацій у певному аспекті. Але аналіз цих досліджень дозволив з'ясувати, що основною їх метою було вивчення бібліотечних класифікацій як механізмів організації каталогів. Тобто, в першу чергу, розглядався каталогізаційний аспект використання та відповідного розвитку бібліотечних класифікацій.

Бібліотечні класифікації розглядаються в рамках розвитку класифікацій наук задля здійснення процесів бібліотечної систематизації наукової інформації. Важливим є дослідження та аналіз, так би мовити, "систематизаційної палітри" бібліотечної класифікації для визначення її особливостей та способів відтворення організації інформації. Можна погодитись із дослідником Чан Тхі Кью, який у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що зміни принципів класифікації знань, які накопичуються, пов'язані з тим, що предметна класифікація знання, відображена в бібліотечно-бібліографічних класифікаціях, почала заміщатися проблемною класифікацією. Ці зміни зростали поступово, в результаті довготривалого історичного процесу. Складалось враження, що бібліотечна класифікація, а також системи індексів, тезаурусів, рубрикаторів тощо, можна постійно пристосовувати до цих змін. Однак концепція

"інформаційного суспільства" відкрила нові горизонти у використанні як оперативної, так і базової сумативної інформації. Одночасно вона зробила очевидним значення не тільки логічних, а й інтуїтивних процесів, для яких не втратили свого значення бібліотечні класифікації. Тобто на перше місце ставиться не організація каталогів за допомогою таблиць бібліотечної класифікації, а визначення природи систематизаційних процесів у контексті використання тієї чи іншої класифікаційної системи. Тому історіографія та джерельна база формувалися з позиції значення систематизації в класифікації, а не класифікації в систематизації.

Класифікація – багатоступінчастий, розгалужений поділ логічного обсягу поняття. Її результатом є система підрядних понять: поняття, яке підлягає поділу, є родом, нові поняття – видами, підвидами.

Класифікація поділяється на природну і штучну.

Підставами природної класифікації беруть суттєві ознаки, з яких випливає багато похідних властивостей об'єктів.

Штучну класифікацію використовують для впорядкування об'єктів із несуттєвими ознаками, аж до посилання на початкові літери імен цих об'єктів(алфавітні покажчики, іменні каталоги в бібліотеках тощо).

Проблема класифікації наук – це проблема зв'язку між науками. Щоб правильно розкрити основну тенденцію її розвитку, необхідно сприйняти її з історичної точки зору.

Розрізняють такі основні тенденції еволюції класифікації наук:

1. Від формальних побудов до діалектичних (від вчорашнього дня до сьогоднішнього). Основною тенденцією еволюції колишніх класифікацій наук, починаючи з епохи Відродження, коли виникло природознавство як наука, і до сучасності, був рух від формальних їх побудов, що розкривали лише зовнішні зв'язки між науками і відповідно між об'єктами, до розкриття їх внутрішніх зв'язків. Є п'ять аспектів еволюції:

- від диференціації наук до їх інтеграції;
- від координації наук до їх субординації;
- від суб`єктивності до об`єктивності в обґрунтуванні зв`язку наук;
- від ізольованості наук до міждисциплінарності;
- від однотипності до розгалуженості в зображенні класифікацій наук.

2. Від часткової діалектики до їх повноти (від сьогоdnішнього дня до завтрашнього). Основною тенденцією в еволюції сучасних класифікацій наук, починаючи приблизно з середини XIX ст., тобто з моменту повного розгортання науково-технічної революції, став рух до все більш широкого і послідовного поширення діалектики на самі основи класифікації наук і взагалі на всі її ланки і деталі. Розрізняють шість аспектів еволюції такої класифікаційної ознаки:

- від замкнутості наук до їх взаємодії;
- від однолітності наук до їх комплексності;
- від сепаратизму до глобальності в науковому розвитку;
- від функціональності до субстрактності;
- від множинності наук до єдиної науки;
- від одновимірності до багатовимірності у класифікації наук.

Питання класифікації наук вчені розглядали ще з періоду античності.

Класифікація наук

Учений	Класифікаційні групи
Аристотель	Теоретичні (фізика і філософія), практичні(дає керівні ідеї для поведінки людини, етика і політика) і творчі, поетичні (пізнання ведеться для досягнення чого-небудь прекрасного, естетика)
Марк Варрон	Грамматика, діалектика, риторика, геометрія, арифметика,

	астрологія, музика, медицина та архітектура
Мусульманські арабські вчені	Арабські (поетика, ораторське мистецтво) та іноземні науки (астрономія, медицина, математика)
Гуго Сен-Вікторський	Теоретичні науки (математика, фізика); практичні науки; механічні науки(навігація, сільське господарство, мисливство, медицина, театр); логіка, що включає граматику і риторику
Ф. Бекон	Історія як опис фактів (у т.ч. природна і громадянська); теоретичні науки або «філософія» в широкому сенсі слова; поезія, література, мистецтво взагалі
О. Конт	Математика, фізика, хімія, біологія і соціологія
Гегель	Логіка, філософія природи і філософія духу
Роджер Бекон	Грамматика і логіка, математика, натурфілософія, метафізика і етика
Ф. Енгельс	Механіка, фізика, хімія, біологія
В. Дільтей	Наука, що вивчає життя природи і наука про людей
В. Віндельбанд, Г. Ріккерт	Історичні і природничі науки
В.І. Вернадський	Наука, об'єкти (і закони) якої в наш час на найвищому і охоплюють усю реальність – як нашу планету і її біосферу, так і космічні простори; наука, об'єкти (і закони) якої притаманні тільки для нашої Землі

Важливий внесок у класифікацію наук зробив німецький філософ Едмунд Гуссерль. Створюючи феноменологічну філософію, він розрізняв чисту

феноменологію, як науку про феномени (явища), та інші науки, які також досліджують феномени:

- психологію - науку про психічні, природознавство - науку про фізичні явища (феномени);
- історію - науку про історичні феномени, культуру - науку про культурні феномени.

У цих двох різновидах науки йдеться про феномени різного порядку: конкретні науки є науками про факти, чиста, або трансцендентальна феноменологія обґрунтована не як наука про факти, а як наука про сутності, що має на меті констатувати пізнання сутності.

Чистими науками про сутності Гуссерль вважав чисту логіку, чисту математику, чисте вчення про час, простір, рух тощо, позбавлені дослідного обґрунтування. Науки про факти він зараховував до дослідних, маючи на увазі науки про природу і науки про дух, оскільки дослідне пізнання є для них актом доведення.

Е. Гуссерлю належить класифікація - за характером понять, утворених певними науками. За цією ознакою він поділив всі науки на дескриптивні, які ґрунтуються на описуванні, використовуючи дескриптивні (описові) поняття, і точні науки, які прояснюються за допомогою однозначного, точного визначення. Геометрію та інші математичні науки він назвав точними, а природничі - дескриптивними, хоча й вважав, що вони тісно пов'язані між собою. Та, попри ці зв'язки, жодна з груп наук не може підмінити іншу.

Над проблемами класифікації наукового знання працював й український природодослідник, мислитель Володимир Вернадський, який одним із перших у світовій науці усвідомив важливість теоретичного освоєння проблем наукознавства, дослідження феномену науки засобами самої науки. Його внесок у становлення цієї дисципліни зберігає своє значення дотепер. Особлива роль належить його праці "Наукова думка як планетарне явище", у якій В.

Вернадський розглядав вузлові проблеми розвитку природознавства, відокремлення та інтеграції його галузей і формування на цій основі нових міждисциплінарних наук (фізична хімія, хімічна фізика, біохімія, біогеохімія та ін.). Будь-яку класифікацію наук він вважав умовною, але необхідною для окреслення визначення предметних областей їх дослідження.

Традиційною вважається класифікація наук за предметом дослідження, згідно з якою відокремлюють математичні, фізичні, хімічні, біологічні, технічні, соціальні науки тощо. Іншим прикладом традиційної класифікації наук є їх поділ залежно від пізнання та практичної дії на теоретичні (фізика, хімія, астрономія, біологія, математика та інші) і прикладні (радіотехніка, гірська справа, агрохімія, медицина тощо). Такий підхід поділяв німецько-американський філософ, соціолог Еріх Фромм, вважаючи, що науку слід диференціювати за встановленням об'єктивно правильних норм виведення знань. За його твердженням, чисті, тобто теоретичні, науки мають справу з відкриттям фактів і принципів, а прикладні зорієнтовані на практичні норми, відповідно до яких належить діяти. При цьому сама норма задається науковим знанням фактів і принципів.

З огляду на характер наукових досліджень і методів одержання знань німецький учений В. Штоф класифікував науки на емпіричні і теоретичні. До емпіричних він зараховував усі види пізнавальної діяльності, методи, прийоми, способи пізнання, а також форми фіксації, вираження і закріплення знання, які є змістом практики або її безпосереднім результатом.

Російський дослідник Б. Бірюков класифікував науки за методами, що застосовуються в наукових дослідженнях (описові, емпіричні, експериментальні, дедуктивні, точні та ін.), за відношенням до практики (теоретичні, "чисті" й прикладні) та за використанням математичних методів (дедуктивні і недедуктивні).

Класифікація наук, запропонована Г. Фоллмером, вибудовувалася за критерієм їх функцій у системі наукового знання, виокремлюючи науки про дійсність, структурні науки та метадисципліни. До наук про дійсність він зарахував фізику, хімію, психологію, мовознавство, називаючи їх природничими, соціологію та інші гуманітарні - науками про культуру. Науками про структури (формальні системи) Фоллмер вважав логіку, математику, інформатику, теорію автоматів, кібернетику, теорію систем, теорію ігор і теорію формальних мов. Метанауками (науками про пізнання і теорії) - теорію науки і семіотику. Поза цією класифікацією, на його думку, опинилися нормативні (право, етика, естетика), історичні (історія, археологія, інтерпретація філософських текстів) і прикладні науки (медицина, техніка, психіатрія, педагогіка).

В наш час на найвищому рівні *класифікації галузі науки за співвідношенням із практикою* поділяються на:

- фундаментальні науки, явні безпосередньо не орієнтовані на отримання практичної користі;
- прикладні науки, спрямовані на безпосереднє практичне використання наукових результатів;
- науково-практичні розробки – здійснюються на системній основі з метою збільшення обсягу наукових знань, а також пошуку нових сфер застосування цих знань.

Класифікацію залежно від предметної галузі поділяють на природничу і гуманітарну.

Предметною областю природничого напрямку науки є природні властивості, зв'язки і відношення речей, які «працюють» у світлі людської культури у вигляді природничих наук, технічних винаходів і пристосувань, виробничих технологій тощо. До цього напрямку наук належить також економічні науки.

Предметною областю гуманітарного напрямку науки є область явищ, в яких представлені властивості, зв'язки і стосунки самих людей як істот; по-перше, соціальних (громадських), а по-друге, духовних, наділених розумом. У нього входять суспільні науки (філософія, соціологія, історія та ін.) а також релігія, мораль, право тощо.

Існує багато інших критеріїв розрізнення гуманітарного та природничого знання. Систематизувати їх можна у вигляді зведеної таблиці відмінностей.

Критерії відмінностей між природничими та гуманітарними науками

Критерії розрізнення	Природничі науки	Гуманітарні науки
Об'єкт дослідження	Природа	Людина, суспільство
Провідна функція	Пояснення (істини доводяться)	Розуміння (істини тлумачаться)
Характер методології	Генералізуючий (узагальнюючий)	Індивідуалізуючий
Вплив цінностей	Малопомітний, неявний	Істотний, відкритий
Антропоцентризм	Виключений	Неминучий
Ідеологічне навантаження	Ідеологічний нейтралітет	Ідеологічна завантаженість
Взаємовідносини суб'єкта та об'єкта пізнання	Строго розділені	Частково збігаються
Кількісно-якісні	Переживання кількісних оцінок	Переживання якісних оцінок
Застосування експериментальних методів	Становить основу методології	Відсутнє

Характер дослідження	об`єкта	-матеріальний -відносно стійкий	-більше ідеальний, ніж матеріальний -відносно мінливий
----------------------	---------	------------------------------------	---

Завдання для самоконтролю

1. На основі вивчення літературних джерел до теми узагальнити та сформулювати основні принципи еволюції класифікацій наук. Розкрити зміст принципів. Результати оформити у вигляді таблиці.
2. Охарактеризуйте провідні школи кваліфікаційної думки.

Класифікація наук. Наукове класифікування Середньовіччя

План

1. Історичні передумови створення класифікації.
2. Бібліотечна систематизація крізь призму класифікації наук.
3. Демокрит як фундатор матеріалістичної школи вивчення та розвитку класифікаційної думки.

Класифікаційна система стоїків, увібравши в себе еволюційні звершення від початку Ранньої (Стародавньої) до закінчення Пізньої Стої, була актуальною і зрозумілою в межах усього загалу стоїчного вчення. Сьогодні можна відмітити її значущість в тому, що окреслення Логіки як окремої науки про людський розум дало не тільки поштовх у розвитку інших дотичних та похідних наук, а й стало рушієм, щодо формування нових (радше новітніх) форм визначення та супідрядності, у відповідності до того самого логічного порядку систематизаційної організації знань. Класифікаційна схема стоїків символізує концептуальну розгалуженість змісту та систематизаційну підпорядкованість елементів відповідно до стоїчного вчення, що ще раз підтверджує класичність та фундаментальність основ еволюції класифікаційної думки.

«Таблиці...» Каллімаха створювалися на основі багатотисячного фонду Александрійської бібліотеки, що входила до складу Мусейона, заснованого Птолемеєм I як осередок святилища Муз (тому деякі дослідники говорять про «Музейон», «Музей», тобто «храм Муз», який Теофраст реалізував в Афінах при школі Аристотеля). Власне сама ідея полягала в тому, щоб сконцентрувати якомога більше інтелектуальних сил в одному місці. Тому Мусейон зі своїми «залами для лекцій і роботи, кімнатами для мешканців пансіону колекціями рослин та тварин» був ідеальним місцем для наукової роботи. Багато вчених мріяли стати пансіонерами Мусейону, щоб мати змогу жити там і вільно займатися науковою діяльністю.

Бібліотека Мусейону мала багатотисячне зібрання книжок. Її фонди формувалися високими темпами, адже відомі факти використання спеціальних послів, котрі їздили світом і купували цілі колекції книг. Доходило навіть до того, що з кораблів, які прибували з Афін, вивантажували на Александрійський берег гори книг. Книги у той час були на вагу золота. Їх намагалися отримати будь-яким шляхом і за будь-яку ціну. Часто текстами заволодівали шляхом обману або вони взагалі викрадалися. Птолемеєм Філадельфом і його послідовники також брали активну участь у розбудові та накопиченні фондів Александрійської бібліотеки. Зокрема, його син Птолемеєм III Евергет не шкодував коштів на придбання книжок. Відомий факт, коли він узяв під заставу великої суми золотом примірник творів трагіків (Есхіла, Еврипіда, Софокла) і, коли настав час повертати книгу, він відмовився від застави і залишив збірку собі. Високі темпи формування бібліотечного ресурсу дуже скоро дали про себе знати. Вже при Птолемеї Філадельфі книгозбірня нараховувала майже п'ятсот тисяч примірників, а двісті п'ятдесят років потому їх кількість зросла до семисот тисяч. Звичайно, такий масив інформації потребував відповідного впорядкування. Тому весь процес накопичення фонду бібліотеки було підпорядковано певній механіці, що забезпечувала планомірно-поетапне

проходження книги від видавця (власника) до бібліотечної полиці. Щодо першого етапу цього шляху, то про це власне йшлося вище. Стосовно ж подальшої долі книги, вже в стінах бібліотеки Мусейону, то тут напевно варто дослухатись до думки відомого вченого Л. І. Владімірова, який зазначає: «Обробку літератури, що надходила до бібліотеки, здійснювали так: чергову партію сувій розвантажували не у самій бібліотеці, а в одному з підсобних приміщень, де надходження реєстрували, сортували і записували їх походження. Далі сувої або залишали в запасниках, або переправляли до основного фонду. На наступному етапі їх розподіляли за предметними групами і каталогізували». Відомо також, що «...інвентаризація здійснювалась у спеціальному для цієї роботи приміщенні. Книжки розподілялись у основний та запасний фонди. Дублікати зберігалися не в центрі міста, а в іншому приміщенні на південному заході Александрії, у кварталі Серапіум». Таким чином, ми можемо спостерігати розподіл літератури на два окремі каталоги. На нашу думку, така класифікація нових надхожень засвідчує, з одного боку, про висококваліфікований підхід до збереження цілісності змісту фонду, адже дублікати фактично були недоторканими, з другого – про неpubлічність такої бібліотеки, бібліотеки, що була кумулятором літератури для вузького кола поетів, науковців, ораторів – пансіонерів Мусейону. Гіпотези стосовно можливості відсіювання літератури «за походженням», тобто відносно наповнення фонду Александрійської бібліотеки лише грецькою літературою, малоімовірні з огляду на загальний підхід до формування основного фонду бібліотеки. Подібні гіпотези залишаються гіпотезами, адже пансіонери-перекладачі, працювали саме над створенням перекладів іноземних творів, текстів написаних іноземною мовою. У будь-якому разі, навіть після проходження такої інвентаризації, книжки потрібно було систематизувати відповідно до якихось принципів, законів, порядку. Ось саме це й спричинило появу «Таблиць...» давньогрецького вченого Каллімаха (300 – 240 pp. до н. е.).

Він досить молодим прийшов служити у Мусейон. Працював у бібліотеці і з часом став її головним бібліотекарем. Каллімах був дуже освіченою людиною. Про це свідчать понад вісімсот книжок, які він написав. Серед них: шість гімнів на честь богів і сімдесят вісім епіграм. Та найвизначнішим з усіх творів вважається саме «Таблиці визначних діячів у різних галузях знань та того, що вони написали, у ста двадцяти книгах». Ці «Таблиці...» – не що інше, як покажчик, де зібрано інформацію про авторів та їх твори. Всі дані впорядковані відповідно до певної структури їх розташування. Як бачимо, уся література умовно розділена на три основні групи: «Художня», «Наукова» та «Різне». З цих трьох розділів найбільше запитань виникає до третього: «Різне». Дійсно, за якими критеріями відбиралася література до цього розділу? Відповідаючи на це запитання, варто, у першу чергу, зважати на зміст перших двох розділів. Виходячи з цього, логічним буде зробити висновок, що до розділу «Різне» входила література, яка предметно не належала ні до першого, ні до другого розділу. Відповідно, підпорядкованість у цьому розділі визначалася не змістовною компонентою, а зовсім іншими показниками. Більше того, до цього розділу могла потрапляти література й іноземного походження. Адже відоме ставлення тогочасних греків до інших культур та народів, яких вони вважали другорядними порівняно з собою. Під предметизаційне окреслення цього розділу могли підпадати і твори, що не мали автора, тобто автор на яких не був зазначений. А якщо «Таблиці...» Каллімаха – це перелік саме авторів, а потім вже творів, які вони написали, то відповідно першочерговим у підході до систематизації документа були вихідні дані, які стосувалися, насамперед, прізвища або імені автора. Стосовно ж описування творів, то у різних випадках Каллімах скоріше за все «... наводив початкові слова цього твору; коротко зазначав, якщо відомий твір приписувався комусь несправедливо; якщо ж взагалі ім'я автора було не відоме, то він намагався встановити його; якщо твір не мав заголовка, то він сам вигадував його; якщо твір мав декілька назв, то він

висловлював свою думку на користь якогось з них». Траплялися випадки, коли до третього розділу відносилася література і не наукового, і не художнього змісту. Відомий російський історик-книгознавець О. У. Малєїн у своїй праці «Начала библиографии в Греции» наводить слова Афінея: «...і Каллімах у таблицях творів різного роду записував твори, що стосувалися випікання пирогів...». Дещо яснішою є картина формування першого і другого розділів класифікації Каллімаха. З одного боку, зрозумілий поділ літератури на художню та наукову, з другого – очевидним є змістовираження цих розділів засобами представлення відповідних підрозділів. Однак не переконливим є подання у розділі «Наукова література» тільки тих компонентів, що наведені у схемі. Адже висвітлення елементності науки могло б бути набагато акцентуванішим. Тим більше, що в Мусейоні були відомі твори попередників з питань класифікації наук, зокрема Демокрита, Платона, Аристотеля. А бібліотека останнього становила значну частину книгозбірні Мусейону.

Ще Птолемей Філадельф викупив у нащадків Теофраста бібліотеку Аристотеля. Що ж до її розмірів, то «...у четвертому столітті Аристотель володів такою великою бібліотекою, що географ Страбон припускає: «він перший збирав книжки і вчив єгипетських царів створенню бібліотек». На підтвердження можливості впливу аристотелівського вчення на організацію документів Александрійської бібліотеки говорить гіпотеза про те, що Аристотель разом зі своїм послідовником Теофрастом могли бути ідейними ініціаторами створення Мусейону як центру колективної науки. Адже такі твори, як, наприклад, «Про виникнення тварин» – це результат, насамперед, спільної праці. Саме у Лікеї давньогрецький мислитель намагався реалізувати своє прагнення зосередити творчий потенціал для отримання чистоти результату наукового дослідження і проведення їх в умовах перипетичності. Стосовно ж Мусейону, то ідея «...Аристотеля і Теофраста полягала у тому, щоб згрупувати вчених та їх вихованців навколо бібліотеки і наукових колекцій за

для співпраці, яка сприяла б науковому прогресу...». Ось чому є підстави говорити про енетелехіальність аристотелівського вчення і щодо організації самої бібліотеки, і щодо побудови її внутрішньої структури.

Акцентуючи увагу на систематизаційних підходах, які використовував Каллімах, варто пригадати один з перших бібліографічних творів Аристотеля «Дидаскалії». Цей твір – зібрання і одночасно перелік творів, які представлялися на драматичних змаганнях. «Дидаскалії» були створені на основі архівних матеріалів, а саме протоколів змагань, в яких вказувалися автор та назва твору, імена головних героїв і нагорода, що присуджувалася авторові. Їх «...слід розглядати як частину наукового руху, що зосередився у школі Аристотеля. Це не просто опис, а результат систематизації та обробки архівних матеріалів в інтересах історико-літературного дослідження». Тому цілком ймовірно, що Каллімах був знайомий зі змістом цього твору, а, отже, він знав і про систематизаційні методи та підходи, використані Аристотелем у процесі формування структури «Дидаскалій». Таке припущення підтверджується ще й тим, що у каталозі Каллімаха (частині «Таблиць...») міститься зібрання під назвою «Таблиці і написання дидаскалів, що були спочатку». На відміну від «Дидаскалій» тут йшлося не тільки про можливе з боку автора навчання акторів і хор відтворювати свій твір, але й про безпосередню участь самого автора у постановці. Одразу звернемо увагу на змістовну відмінність однокореневих слів. Термін «διδάσκω» з грецької означає «вчити», тобто передбачається виконання процесу навчання. Термін же «διδάσχαλος» визначає самого поета, який безпосередньо бере участь у постановці твору. Ось чому може виникнути заперечення врахування Каллімахом досвіду попередників, зокрема Аристотеля, у питаннях систематизації. Водночас така однокорінність та схожість елементів описання говорить про те, що «свідчення про такі дидаскалії можна було звичайно отримати лише з дидаскалій, тому й Каллімах напевно розумів значення цих записів». А отже, враховував і використовував у

своїх «Таблицях...» аристотелівські підходи до формування груп знань. Структура класифікаційної схеми давньогрецького бібліотекаря представлена трьома основними розділами та шістьма й п'ятьма підрозділами відповідно. Перші два розділи виражені предметизаційно, третій залишається «вільним» від дефініції будь-якої структури. У Аристотеля таких загадок немає. Наявні в його класифікаційній схемі підрозділи цілком логічно структуровані відповідно до основного змісту кожного з них.

Структура «Таблиць...» Каллімаха є еволюційним надбанням і фактично пролонгацією аристотелівських підходів до формування класифікації знань. Адже бібліотека Аристотеля та його твори становили значну частину книгозбірні Мусейону. Його «Дидакалії» були фактично першим бібліографічним твором, підготовленим на основі архівних даних. Ця систематизаційна праця склала фундамент одного з підрозділів «Таблиць...» Каллімаха. Варто також відзначити абсолютну предметність «Таблиць...» Каллімаха в аспекті розуміння змісту структури класифікаційної схеми, відповідно до якої і побудовані таблиці. Цей факт дає підстави констатувати, що «Таблиці...» Каллімаха були, по суті, першою бібліотечно-бібліографічною класифікацією, побудованою з орієнтацією на конкретний фонд та для роботи з ним. Більше того, такий систематизуючий механізм структурно був організований за аналогією підходів до організації знань. Все це характеризує його не як штучну класифікацію, а класифікацію, в основу якої закладена здатність динамічно розвиватися відповідно до розвитку та еволюції класифікацій наук.

Аналітичний огляд еволюції класифікацій наук в Стародавні часи: Демокрита, Платона Аристотеля. Матеріалістичний, ідеалістичний та дуалістичний методи класифікування інформації.

Перші спроби класифікувати галузі людського знання були здійснені ще в період античності. Так, давньогрецький вчений *Аристотель* виділяв *три групи наук*:

- теоретичні (пізнання ведеться заради нього самого),
- практичні (формується керівні для людської діяльності ідеї) т
- творчі (пізнання ведеться для досягнення прекрасного).

Теоретичні знання він розділяв на «першу філософію» (вивчає вищі засади і першопричини всього існуючого), фізику (різні стани тіл у природі) і математику. Давньоримський автор *М. Варрон* у своїй класифікації наук називав граматику, діалектику, риторику, геометрію, арифметику, астрологію, музику, медицину і архітектуру. Спроби класифікувати науки продовжувались і у період Середньовіччя. Так, *Г. Сен-Вікторський* поділяв науки на:

- теоретичні (математика, фізика),
- практичні, механічні (навігація, сільське господарство, мисливство, медицина, театр)
- логіку (що включала у себе граматику і риторику).

Класифікація Ф. Бекона була побудована на пізнавальних здібностях людини: пам'яті, розумі та уяві. Вона включала історію, філософію та мистецтво. *Р. Бекон* виділяв *чотири класи наук*:

- граматику і логіку,
- математику,
- натурфілософію,
- метафізику та етику.

Найбільшої популярності зазнала класифікація наук, яку дав *Ф.Енгельс* у "Діалектиці природи". Виходячи з розвитку матерії, що рухається від нижчого рівня до вищого, він виділив

- механіку,
- фізику,

- хімію,
- біологію,
- соціальні науки.

За таким принципом субординації форм руху матерії заснована *класифікація наук Б. М. Кедрова*. Він розрізняв шість основних форм руху матерії:

- субатомно-фізичну,
- хімічну,
- молекулярно-фізичну,
- геологічну,
- біологічну,
- соціальну.

Сьогодні у залежності від сфери, предмета і методу пізнання розрізняють науки: р про природу – природні; р про суспільство – гуманітарні і соціальні; р про мислення і пізнання – логіка, гносеологія, епістемологія та ін.

У класифікації напрямків і спеціальностей на сьогодні виділені:

- природничі науки і математика (механіка, фізика, хімія, біологія, ґрунтознавство, географія, гідрометеорологія, геологія, екологія та інші);
- гуманітарні та соціально-економічні науки (культурологія, теологія, філологія, філософія, історія, політологія, психологія, соціологія, економіка, мистецтво та інші);
- технічні науки (будівництво, поліграфія, електрокомунікації, металургія, електроніка, геодезія, радіотехніка, архітектура та інші);
- сільськогосподарські науки (агрономія, зоотехніка, ветеринарія, агроінженерія та інші).

Існують й інші класифікації наук. Наприклад, *у залежності від зв'язку з практикою науки поділяють:*

- на фундаментальні (теоретичні), що з'ясовують основні закони об'єктивного і суб'єктивного світу і прямо не орієнтовані на практику;
- на прикладні, котрі спрямовані на рішення технічних, виробничих, соціально-технічних проблем.

Оригінальну класифікацію наук запропонував Л. Г. Джахая. Розділивши науки про природу, суспільство і пізнання на теоретичні і прикладні, він усередині цієї класифікації виділив філософію, основні науки та ті науки, що відділилися від них. Наприклад, до основних теоретичних наук про суспільство віднесено історію, політекономію, правознавство, етику, мистецтвознавство, мовознавство. Ці науки мають дрібніший розподіл, наприклад історія поділяється на етнографію, археологію і всесвітню історію. Крім того, він надав класифікацію так званих "стикових" наук:

- проміжні науки, що виникли на межі двох суміжних наук, (наприклад: математична логіка, фізична хімія);
- схрещені науки, що утворилися шляхом з'єднання принципів і методів двох відділених одна від одної наук (наприклад: геофізика, економічна географія);
- комплексні науки, що утворилися шляхом схрещування кількох теоретичних наук (наприклад: океанологія, кібернетика, наукознавство).

У статистичних збірниках зазвичай виділяють такі сектори науки: академічний, галузевий, вузівський, заводський. Таким чином, перші спроби класифікувати галузі людського знання були здійснені ще в період античності і Середньовіччя, але сучасні класифікації мало що перейняли з тих часів. Лише у новий час з'явилися систематизації, які отримали популярність серед послідовників.

На сучасному етапі виділяють природничі, соціально-економічні, технічні та сільськогосподарські науки. У залежності від зв'язку з практикою науки

поділяють на фундаментальні (теоретичні) та прикладні. До класифікації "стикових" наук входять проміжні, схрещені та комплексні науки.

Наука. Класифікація наук у наукознавстві

Поняття «наука» має кілька основних значень. По-перше, під наукою (грецьк. episteme, лат. scientia) ми розуміємо сферу людської діяльності, спрямовану на вироблення й теоретичну схематизацію об'єктивних знань про дійсність. У другому значенні наука виступає як результат цієї діяльності-система отриманих наукових знань(рис.1). По-третє, термін "наука" вживається

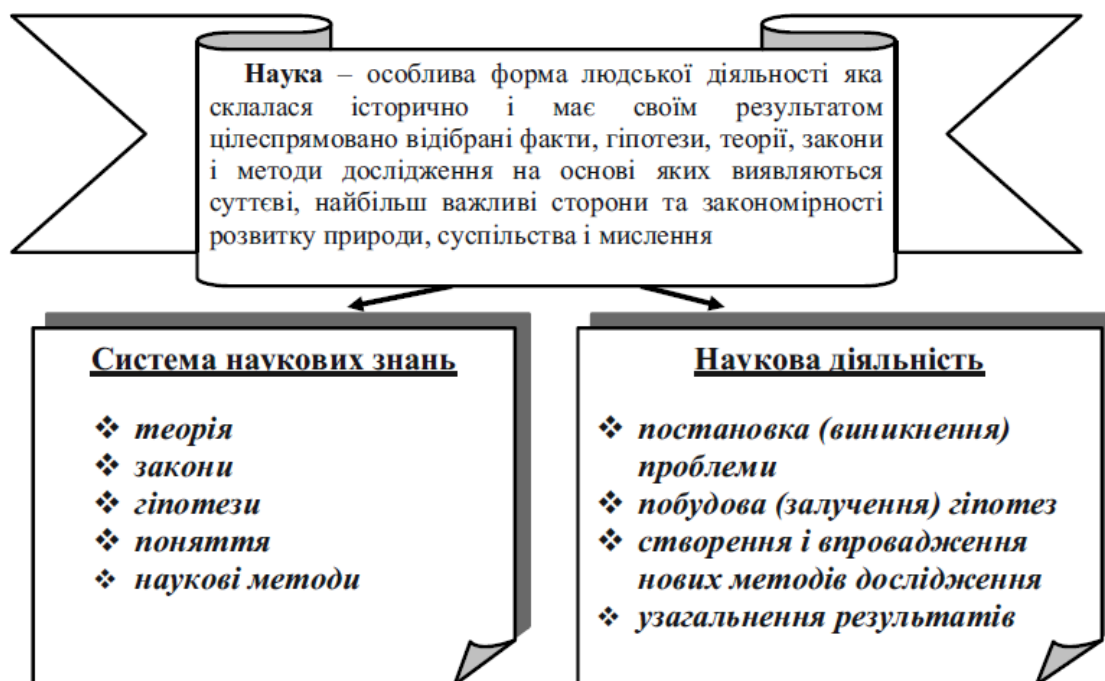

Рис. 1

для позначення окремих галузей наукового знання. По-четверте, науку можна розглядати як галузь культури, що існувала не за всіх часів і не у всіх народів. У ході історичного розвитку (рис.2) наука перетворилася у продуктивну силу суспільства й найважливіший соціальний інститут. Як відомо, наукове знання зародилося в стародавні часи в формі натурфілософії, і природно, що лідером сукупності наук була філософія, під егідою якої і розвивалось зародження наукових знань перетворилася у продуктивну силу суспільства й найважливіший соціальний інститут.

Як відомо, наукове знання зародилося в стародавні часи в формі натурфілософії, і природно, що лідером сукупності наук була філософія, під егідою якої і розвивалось зародження наукових знань.

Отже, природознавчі науки з цього часу в своїй сукупності стають лідером усього наукового руху як у матеріальному, так і духовному аспектах.

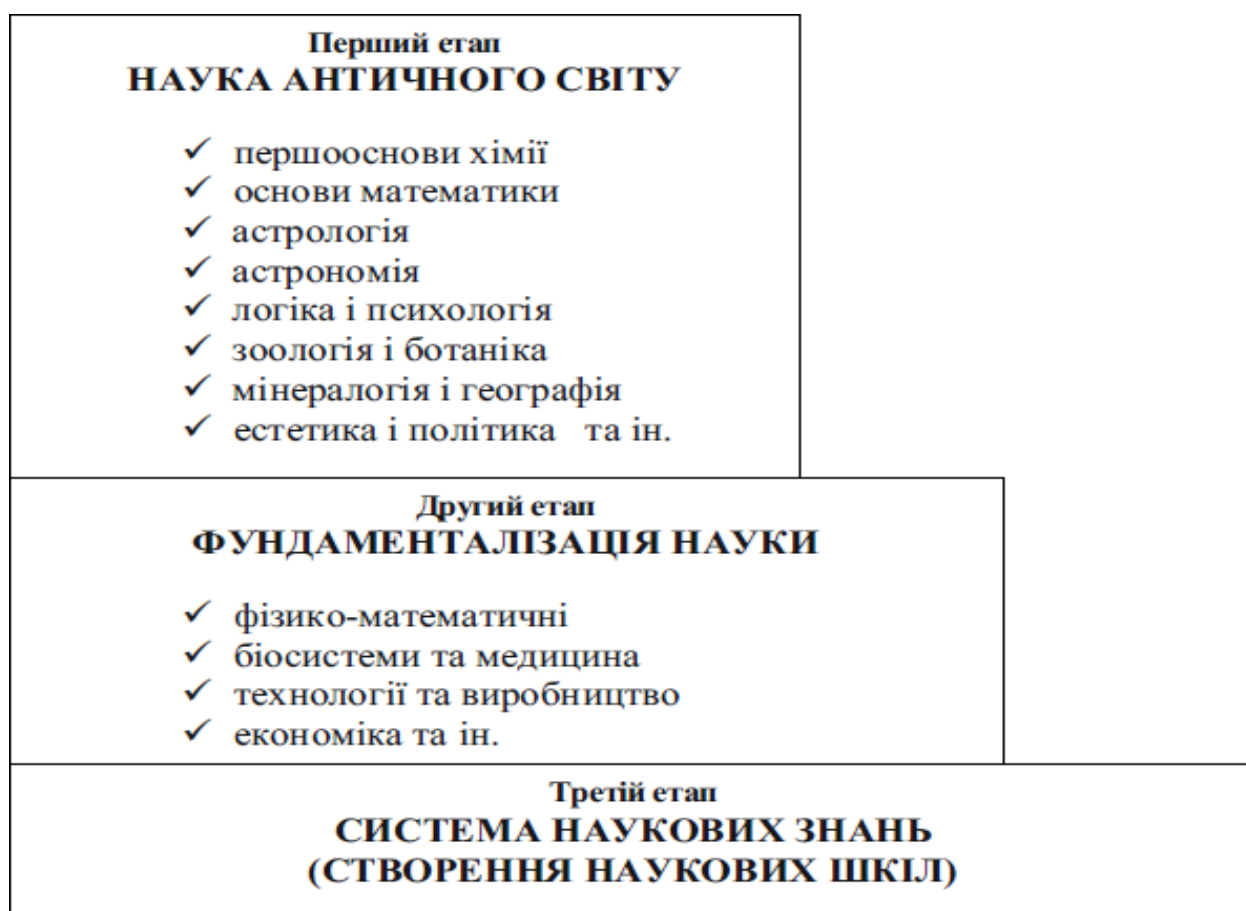

Рис.2

Уже в середині XIX ст. лідируючі позиції займають економічні і соціальні науки. Зростає кількість гуманітарних закладів. Отже, зміну глобальних лідерів у науковому русі можна показати ланцюжком: філософія – теологія – природознавство – гуманітарні науки.

Безпосередні цілі науки – це одержання знань про навколишній світ, пророкування процесів і явищ дійсності на основі законів, що відкриваються нею. У широкому змісті її мета – теоретичне відображення дійсності. Наука

створена для безпосереднього виявлення істотних сторін усіх явищ природи, суспільства й мислення.

До основних завдань науки можна віднести:

- відкриття законів руху природи, суспільства, мислення й пізнання;
- збір, аналіз, узагальнення фактів;
- систематизація отриманих знань;
- пояснення сутності явищ і процесів;
- прогнозування подій, явищ і процесів;
- встановлення напрямків і форм практичного використання отриманих знань.

Не всяке знання можна розглядати як наукове. Не можна визнати науковими ті знання, які отримує людина лише на основі простого спостереження. Ці знання відіграють у житті людей важливу роль, але вони не розкривають сутності явищ, взаємозв'язку між ними, що дозволило б пояснити, чому дане явище відбувається так чи інакше, і спрогнозувати подальший його розвиток.

Правильність наукового знання визначається не тільки логікою, але насамперед обов'язковою перевіркою його на практиці. Наукові знання принципово відрізняються від сліпої віри, від беззаперечного визнання правдивим того або іншого положення, без якого-небудь логічного його обґрунтування й практичної перевірки. Розкриваючи закономірні зв'язки дійсності, наука виражає їх в абстрактних поняттях і схемах, що строго відповідають цій дійсності.

Будучи невід'ємною від практичного способу освоєння світу, наука як виробництво знання являє собою досить специфічну форму діяльності, відмінну як від діяльності у сфері матеріального виробництва, так і від інших видів духовної діяльності.

Якщо в матеріальному виробництві знання використовуються лише як ідеальні засоби, то в науці їхнє отримання утворює головну й безпосередню мету незалежно від того, у якому вигляді втілюється ця мета - чи у вигляді

теоретичного опису, схеми технологічного процесу, зведення експериментальних даних або формули якого-небудь препарату. На відміну від видів діяльності, результат яких найчастіше відомий заздалегідь або заданий до початку діяльності, наукова діяльність правомірно називається такою лише тому, що вона дає приріст нового знання, тобто її результат принципово нетрадиційний. Саме тому наука виступає як сила, що постійно революціонує інші види діяльності.

Від естетичного (художнього) способу освоєння дійсності, носієм якого є мистецтво, науку відрізняє прагнення до знеособленого, максимально узагальненого об'єктивного знання, у той час як у мистецтві результати художнього пізнання невіддільні від індивідуально-неповторного особистісного елемента. Часто мистецтво характеризують як "мислення в образах", а науку - як "мислення в поняттях", маючи на меті підкреслити, що перше розвиває переважно чуттєво-образну сторону творчої здатності людини, а наука - в основному інтелектуально-понятійну.

Розвитку науки притаманний кумулятивний характер: на кожному історичному етапі вона підсумовує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення, і кожен результат науки входить невід'ємною частиною в її загальний фонд, не перекреслюючись наступними успіхами пізнання, а лише уточнюючись і переробляючись.

Спадковість науки приводить до єдиної лінії її поступального розвитку й необоротного характеру. Вона забезпечує також функціонування науки як особливого виду "соціальної пам'яті" людства, що теоретично кристалізує минулий досвід пізнання дійсності й оволодіння її законами.

Процес розвитку науки знаходить своє вираження не тільки у зростанні «суми» накопичених позитивних знань. Він стосується також усієї структури науки. На кожному історичному етапі наукове пізнання використовує певну сукупність пізнавальних форм - фундаментальних категорій і понять, методів, принципів і схем пояснення, тобто всього того, що поєднують поняттям стилю

мислення. Наприклад, для античного стилю мислення характерним було спостереження як основний спосіб одержання знання; наука нового часу спирається на експеримент і на панування аналітичного підходу, що спрямовує мислення до пошуку найпростіших, далі не розкладених першоеlementів досліджуваної реальності. Сучасна наука характеризується прагненням до цілісного й багатобічного охоплення досліджуваних об'єктів. Кожна конкретна структура наукового мислення після свого затвердження відкриває шлях до екстенсивного розвитку пізнання, до його поширення на нові сфери реальності. Однак нагромадження нового матеріалу, що не піддається поясненню на основі існуючих схем, змушує шукати нові, інтенсивні шляхи розвитку науки, що іноді приводить до наукових революцій, тобто радикальної зміни основних компонентів змістовної структури науки, до висування нових принципів пізнання, категорій і методів науки. Чергування екстенсивних і революційних періодів розвитку, характерне як для науки в цілому, так і для окремих її галузей, рано чи пізно знаходить своє вираження також і у відповідних змінах форм організації науки.

Науку можна розглядати як систему, що складається з:

- теорії;
- методології,
- методики й техніки досліджень;
- практики впровадження отриманих результатів.

Якщо науку розглядати з погляду взаємодії суб'єкта й об'єкта пізнання, то вона містить у собі такі елементи:

- об'єкт - те, що вивчає конкретна наука,
- суб'єкт - конкретний науковець, фахівець, дослідник,
- наукова організація;
- наукова діяльність суб'єктів, що застосовують певні прийоми, методи для виявлення законів дійсності.

Розвиток науки йде від збору фактів, їхнього вивчення й систематизації, узагальнення й розкриття окремих закономірностей до логічно стрункої системи наукових знань, що дозволяє пояснити вже відомі факти і спрогнозувати нові. Шлях пізнання визначається від живого споглядання до абстрактного мислення й від останнього до практики.

Процес пізнання включає нагромадження фактів. Без систематизації й узагальнення, без логічного осмислення фактів не може існувати жодна наука. Але хоча факти - це необхідний матеріал для вченого, самі по собі вони ще не наука. Факти стають складовою частиною наукових знань, коли вони виступають у систематизованому, узагальненому вигляді.

Факти систематизують і узагальнюють за допомогою найпростіших абстракцій - понять (визначень), що є важливими структурними елементами науки.

Найбільш високою формою узагальнення й систематизації знань є теорія. Під теорією розуміють вчення про узагальнений досвід (практику), що формулює наукові принципи й методи, які дозволяють узагальнити й пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати дію на них різних факторів і запропонувати рекомендації з використання їх у практичній діяльності людей.

Таким чином, наука як суспільна, соціальна система, що володіє відносною самостійністю, складається (наука як виробництво знання) із трьох нерозривно зв'язаних елементів:

- накопичених знань,
- діяльності людей,
- відповідних наукових установ.

Система наукових знань відбита в наукових поняттях, гіпотезах, законах, емпіричних (заснованих на досвіді) наукових фактах, теоріях і ідеях, що дають можливість передбачити події, зафіксована в книгах, журналах і інших видах публікацій. Цей систематизований досвід і наукові знання попередніх поколінь

мають рядом ознак, найголовніші з яких наступні:

а) загальність, тобто приналежність результатів наукової діяльності, сукупності наукових знань не тільки всьому суспільству країни, у якій ця діяльність протікала, але й усьому людству;

б) перевіреність наукових фактів; система знань тільки тоді може претендувати на найменування наукової, коли кожний факт можна перевірити для уточнення істини;

в) відтворюваність явищ, тісно пов'язана з перевіреністю; певний закон природи існує й відкрите явище входить у систему наукових знань, якщо дослідник яким-небудь методом може повторити відкрите іншим ученим явище;

г) стійкість системи знань, швидке старіння знань свідчить про недостатню глибину пророблення накопиченого матеріалу або неточності прийнятої гіпотези.

Одним із основних завдань наукознавства є розробка класифікації наук, яка визначає місце кожної науки в загальній системі наукових знань і взаємозв'язок усіх наук. Класифікація наук у наукознавстві виконує функції групування наукових знань в певні системи, що сприяє уніфікації науки, її міжнародним зв'язкам і зростанню темпів розвитку.

Сучасна класифікація наук проводиться по різних ознаках:

по галузях знань:

- природничі науки (про природу),
- суспільні (про суспільство),
- технічні (науки про цілеспрямоване перетворення природних тіл і явищ у технічні об'єкти, про функціонування механічних об'єктів у системі суспільного виробництва);

за науковим дисциплінам:

- математика,
- фізика,
- опір матеріалів, т
- теоретична механіка і т.д.;

за результатами наукової діяльності:

- публікації (книги, статті),
- патенти,
- конструкторські розробки і т.д.

Наукова діяльність або наукова праця – це творча діяльність, спрямована на одержання, освоєння, переробку й систематизацію нових наукових знань, результати якої характеризуються наступними основними ознаками:

- а) новизною й оригінальністю;
- б) унікальністю й неповторюваністю (результати наукової діяльності не можуть бути серійними, повторена робота втрачає новизну, тому обов'язковою вимогою до дослідника є його інформаційна поінформованість про об'єкт і предметі дослідження);
- в) імовірнісним характером і ризиком (завжди важко вгадати, чи успішно закінчиться задумане дослідження й чи буде отриманий передбачуваний результат);
- г) доказовістю, тобто переконливістю результатів наукової роботи і їх відтворюваністю.

Наукова діяльність класифікується за:

- цільовим призначенням: розвиток теорії, розробка нової техніки, удосконалювання технології й т.п.;
- видам наукових праць: фундаментальні, прикладні дослідження, розробки;
- діапазону дослідницьких робіт: напрямку в науці, наукова проблема, наукова тема, наукове питання;

- методам дослідження: теоретичне, експериментальне, змішане.

Наукові установи, незалежно від їхньої підпорядкованості, назви, рангу, крім наукових співробітників повинні мати засобу наукової діяльності (наукове встаткування – вимірювальне, обчислювальне і т.д.), об'єкти наукової праці (досліджувані предмети або явища), інформаційний масив (бібліотечний і патентний фонди), а також психологічний мікроклімат для наукової діяльності.

В сучасний період розвитку людства розвиток науки має величезне значення і вимагає вивчення самої науки як соціального явища. Цю проблему вирішує принципово новий науковий напрям, який має назву наукознавство, або наука про науку. За своєю суттю «наукознавство» охоплює всі існуючі науки в їх взаємозв'язку та у зв'язку із практикою, враховуючи економічні, соціальні, політичні, культурні умови функціонування й розвитку. Наука в кожний момент часу виступає як сумарне вираження успіхів людства в пізнанні світу.

Наукознавство – це наука, яка вивчає закономірності розвитку науки, структуру і динаміку наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами та сферами матеріального та духовного життя суспільства. Наукознавство не є комплексом окремих дисциплін і навіть не синтезом знань різних аспектів науки, це цілісна наука, що вивчає взаємодію різних елементів, які визначають розвиток науки як історично змінюваної цілісності, або системи. У середньовіччя лідером наук стали теологічні (католицизм), під егідою яких розвинувся релігійний світогляд. В епоху Відродження в країнах Західної Європи виникла істинна наука у вигляді природознавства. Вона відходить від теології і стає самостійною наукою в зв'язку з потребами промисловості, яка вже зародилась і стала розвиватись. У цей період інтенсивно нагромаджуються факти механічного, фізичного і хімічного характеру, конструювання нових інструментів і розробка нового експериментального методу досліджень явищ природи; значні географічні

відкриття тощо.

Уже в середині XIX ст. лідируючі позиції займають економічні і соціальні науки. Зростає кількість гуманітарних закладів. Отже, зміну глобальних лідерів у науковому русі можна показати ланцюжком: філософія – теологія – природознавство – гуманітарні науки.

Безпосередні *цілі науки* - це одержання знань про навколишній світ, пророкування процесів і явищ дійсності на основі законів, що відкриваються нею.

До основних завдань науки можна віднести:

- відкриття законів руху природи, суспільства, мислення й пізнання;
- збір, аналіз, узагальнення фактів;
- систематизація отриманих знань;
- пояснення сутності явищ і процесів;
- прогнозування подій, явищ і процесів;
- встановлення напрямків і форм практичного використання

отриманих знань.

Не всяке знання можна розглядати як наукове. Не можна визнати науковими ті знання, які отримує людина лише на основі простого спостереження. Ці знання відіграють у житті людей важливу роль, але вони не розкривають сутності явищ, взаємозв'язку між ними, що дозволило б пояснити, чому дане явище відбувається так чи інакше, і спрогнозувати подальший його розвиток.

Правильність наукового знання визначається не тільки логікою, але насамперед обов'язковою перевіркою його на практиці. Наукові знання принципово відрізняються від сліпої віри, від беззаперечного визнання правдивим того або іншого положення, без якого-небудь логічного його обґрунтування й практичної перевірки. Розкриваючи закономірні зв'язки дійсності, наука виражає їх в абстрактних поняттях і схемах, що строго

відповідають цій дійсності.

Будучи невід'ємною від практичного способу освоєння світу, наука як виробництво знання являє собою досить специфічну форму діяльності, відмінну як від діяльності у сфері матеріального виробництва, так і від інших видів духовної діяльності. Якщо в матеріальному виробництві знання використовуються лише як ідеальні засоби, то в науці їхнє отримання утворить головну й безпосередню мету незалежно від того, у якому вигляді втілюється ця мета - чи у вигляді теоретичного опису, схеми технологічного процесу, зведення експериментальних даних або формули якого-небудь препарату. На відміну від видів діяльності, результат яких найчастіше відомий заздалегідь або заданий до початку діяльності, наукова діяльність правомірно називається такою лише тому, що вона дає приріст нового знання, тобто її результат принципово нетрадиційний. Саме тому наука виступає як сила, що постійно революціонує інші види діяльності.

Від естетичного (художнього) способу освоєння дійсності, носієм якого є мистецтво, науку відрізняє прагнення до знеособленого, максимально узагальненого об'єктивного знання, у той час як у мистецтві результати художнього пізнання невіддільні від індивідуально-неповторного особистісного елемента. Часто мистецтво характеризують як "мислення в образах", а науку - як "мислення в поняттях", маючи на меті підкреслити, що перше розвиває переважно чуттєво-образну сторону творчої здатності людини, а наука - в основному інтелектуально-понятійну.

Розвитку науки притаманний кумулятивний характер: на кожному історичному етапі вона підсумовує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення, і кожен результат науки входить невід'ємною частиною в її загальний фонд, не перекреслюючись наступними успіхами пізнання, а лише уточнюючись і переробляючись.

Спадковість науки приводить до єдиної лінії її поступального розвитку й

необоротного характеру. Вона забезпечує також функціонування науки як особливого виду "соціальної пам'яті" людства, що теоретично кристалізує минулий досвід пізнання дійсності й оволодіння її законами.

Процес розвитку науки знаходить своє вираження не тільки у зростанні «суми» накопичених позитивних знань. Він стосується також усієї структури науки. На кожному історичному етапі наукове пізнання використовує певну сукупність пізнавальних форм - фундаментальних категорій і понять, методів, принципів і схем пояснення, тобто всього того, що поєднують поняттям стилю мислення. Наприклад, для античного стилю мислення характерним було спостереження як основний спосіб одержання знання; наука нового часу спирається на експеримент і на панування аналітичного підходу, що спрямовує мислення до пошуку найпростіших, далі не розкладених першоелементів досліджуваної реальності.

Сучасна наука характеризується прагненням до цілісного й багатобічного охоплення досліджуваних об'єктів. Кожна конкретна структура наукового мислення після свого затвердження відкриває шлях до екстенсивного розвитку пізнання, до його поширення на нові сфери реальності. Однак нагромадження нового матеріалу, що не піддається поясненню на основі існуючих схем, змушує шукати нові, інтенсивні шляхи розвитку науки, що іноді приводить до наукових революцій, тобто радикальної зміни основних компонентів змістовної структури науки, до висування нових принципів пізнання, категорій і методів науки. Чергування екстенсивних і революційних періодів розвитку, характерне як для науки в цілому, так і для окремих її галузей, рано чи пізно знаходить своє вираження також і у відповідних змінах форм організації науки.

Науку можна розглядати як систему, що складається з:

- теорії;
- методології,
- методики й техніки досліджень;

- практики впровадження отриманих результатів.

Якщо науку розглядати з погляду взаємодії суб'єкта й об'єкта пізнання, то вона містить у собі такі елементи:

- об'єкт - те, що вивчає конкретна наука,
- суб'єкт - конкретний науковець, фахівець, дослідник,
- наукова організація;
- наукова діяльність суб'єктів, що застосовують певні прийоми, методи для виявлення законів дійсності.

Розвиток науки йде від збору фактів, їхнього вивчення й систематизації, узагальнення й розкриття окремих закономірностей до логічно стрункої системи наукових знань, що дозволяє пояснити вже відомі факти і спрогнозувати нові.

Шлях пізнання визначається від живого споглядання до абстрактного мислення й від останнього до практики.

Процес пізнання включає нагромадження фактів. Без систематизації й узагальнення, без логічного осмислення фактів не може існувати жодна наука. Але хоча факти - це необхідний матеріал для вченого, самі по собі вони ще не наука. Факти стають складовою частиною наукових знань, коли вони виступають у систематизованому, узагальненому вигляді.

Факти систематизують і узагальнюють за допомогою найпростіших абстракцій - понять (визначень), що є важливими структурними елементами науки.

Найбільш високою формою узагальнення й систематизації знань є теорія. Під теорією розуміють вчення про узагальнений досвід (практику), що формулює наукові принципи й методи, які дозволяють узагальнити й пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати дію на них різних факторів і запропонувати рекомендації з використання їх у практичній діяльності людей.

Таким чином, наука як суспільна, соціальна система, що володіє

відносною самостійністю, складається (наука як виробництво знання) із трьох нерозривно зв'язаних елементів:

- накопичених знань,
- діяльності людей,
- відповідних наукових установ.

Система наукових знань відбита в наукових поняттях, гіпотезах, законах, емпіричних (заснованих на досвіді) наукових фактах, теоріях і ідеях, що дають можливість передбачити події, зафіксована в книгах, журналах і інших видах публікацій. Цей систематизований досвід і наукові знання попередніх поколінь мають рядом ознак, найголовніші з яких наступні:

- а) загальність, тобто приналежність результатів наукової діяльності, сукупності наукових знань не тільки всьому суспільству країни, у якій ця діяльність протікала, але й усьому людству;
- б) перевіреність наукових фактів; система знань тільки тоді може претендувати на найменування наукової, коли кожний факт можна перевірити для уточнення істини;
- в) відтворюваність явищ, тісно пов'язана з перевіреністю; певний закон природи існує й відкрите явище входить у систему наукових знань, якщо дослідник яким-небудь методом може повторити відкрите іншим ученим явище;
- г) стійкість системи знань, швидке старіння знань свідчить про недостатню глибину пророблення накопиченого матеріалу або неточності прийнятої гіпотези.

Класифікація наук у наукознавстві. Одним із основних завдань наукознавства є розробка класифікації наук, яка визначає місце кожної науки в загальній системі наукових знань і взаємозв'язок усіх наук.

Класифікація наук у наукознавстві виконує функції групування наукових знань в певні системи, що сприяє уніфікації науки, її міжнародним зв'язкам і

зростанню темпів розвитку. Сучасна класифікація наук виражає взаємозв'язок природничих, технічних, гуманітарних наук і філософії. В основі такої класифікації лежать специфічні особливості вивчення різними науками об'єктів матеріального світу. Класифікація фіксує (відображає) закономірні зв'язки між об'єктами, визначає їх місце і основні властивості в цілісній системі, є засобом збереження та пошуку інформації.

Рівень і характер зв'язку між науками визначається предметом, методом і умовами пізнання об'єктів, цілями і завданнями науки, їх практичним значенням та іншими факторами.

Метою класифікації наук є розкриття взаємного зв'язку між науками на основі певних принципів і відображення цих зв'язків у вигляді логічно аргументованого розміщення, групування сукупності наук в єдину систему знань і графічного відображення структури взаємозв'язку між ними в різній формі, зокрема, у вигляді таблиць.

Класифікація наук має велике наукове значення. Спираючись на предметні і методичні зв'язки наукових дисциплін та їх груп, класифікація сприяє спрямованому руху науки від емпіричного нагромадження знань до рівня теоретичного синтезу, системного підходу до наукових проблем.

За характером спрямованості і безпосереднього відношення до практики науки прийнято поділяти на фундаментальні і прикладні.

Завданням фундаментальних наук є пізнання законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи і суспільства. Сфера проведення фундаментальних досліджень включає багато галузей наук. До них належать: велика група фізико-технічних і математичних наук (математика, ядерна фізика, фізика плазми, фізика низьких температур, кібернетика); хімія і біологія; велика група наук про Землю (геологія, геофізика, фізика атмосфери, води і суші); соціальні науки.

Фундаментальні дослідження поділяються на вільні (чисті) і

цілеспрямовані.

Вільні (чисті) дослідження, як правило, мають індивідуальний характер і очолюються визнаним вченим – керівником роботи. Характерною особливістю цих досліджень є те, що вони наперед не визначають певних цілей, але в принципі спрямовані на отримання нових знань і більш глибоке розуміння навколишнього світу.

Цілеспрямовані дослідження мають відношення до певного об'єкта і проводяться з метою розширення знань про глибокі процеси і явища, що відбуваються в природі, суспільстві, без урахування можливих галузей їх застосування.

І вільні і цілеспрямовані фундаментальні дослідження можуть бути пошуковими.

Фундаментальні науки мають значну силу притягання, їх завдання знаходяться на межі між відомим і неочікуваним, у зв'язку з чим фундаментальні дослідження відрізняються невизначеністю кінцевого результату. Оскільки дослідник, як правило, весь час стоїть на підступах до невідомого, вибір конкретних шляхів фундаментальних досліджень часто визначається інтуїцією, досвідом і внутрішньою логікою розвитку науки.

У свою чергу, фундаментальні науки постійно відкриті для нових ідей і підходів, у них закладена здатність переглянути звичні уявлення про навколишній світ, і, якщо потрібно, відмовитися від них.

Безпосередня мета прикладних наук полягає в застосуванні результатів фундаментальних наук при вирішенні пізнавальних і соціально-практичних проблем.

Прикладні науки можуть розвиватися з перевагою як з теоретичної, так і практичної проблематики. Так, на базі теорії електромагнітного поля, яка є фундаментальною наукою, розвивається ряд прикладних наук: інфокомунікації, радіолокація, техніка НВЧ, антени та інші.

На стижах прикладних наук і виробництва розвивається особлива галузь досліджень – так звані розробки, в процесі яких реалізуються результати практичних прикладних наук у вигляді конкретних технологічних процесів, конструкцій, матеріалів.

Як правило, фундаментальні науки в своєму розвитку випереджають прикладні, створюючи для них теоретичну базу.

Класифікація науки є не самоціллю, вона має, окрім наукового значення, також і практичне. Вона є теоретичною основою для багатьох сторін практичної діяльності суспільства (рис. 3):

- організації і структури наукових закладів та їх взаємовідносин;
- планування науково-дослідних робіт та їх взаємозв'язку, особливо тих робіт, які мають комплексний характер;
- взаємозв'язку теоретичних досліджень з практичними завданнями народного господарства;
- для бібліотечної класифікації.

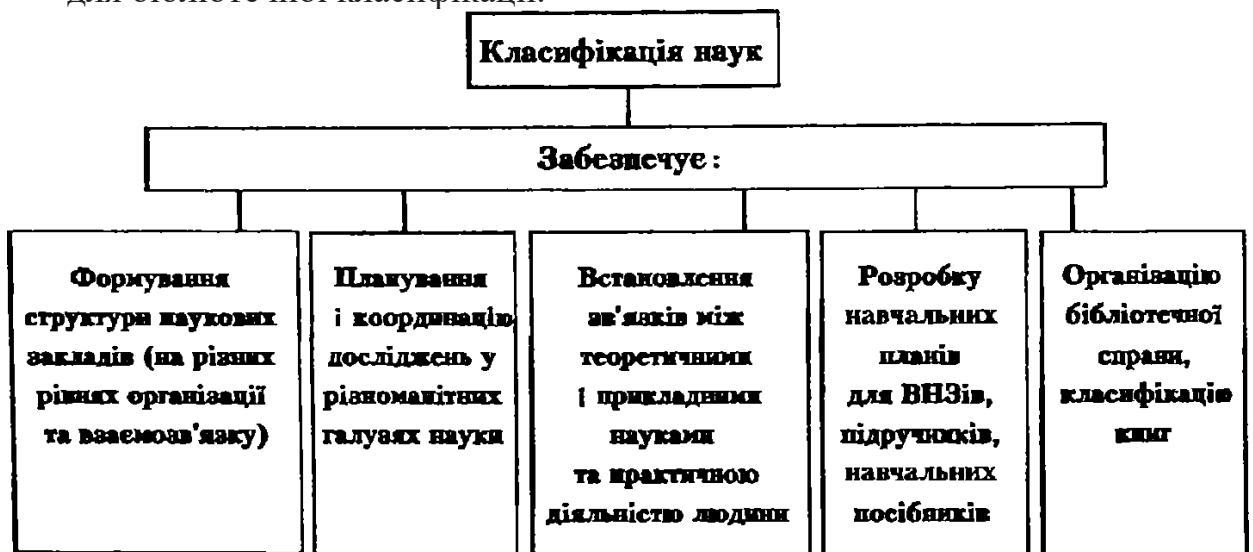
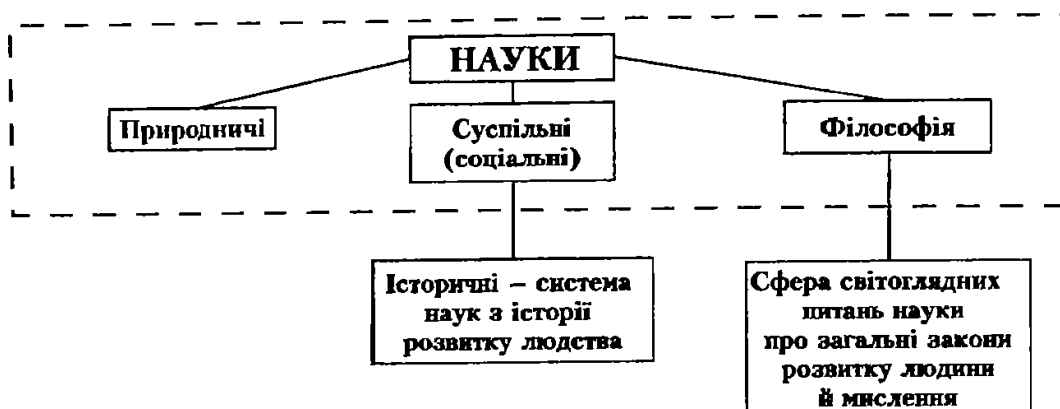

Рис.3

Перші вивчають закони і явища навколишнього світу і включають: фізику, хімію, біологію, математику. Інші – закономірності розвитку суспільства, до яких належать – історія, політологія, філософія, економічна теорія та інш. Серед природничих наук особливе місце займають технічні, які розробляють нові засоби виробництва. Наука через техніку перетворюється в безпосередню продуктивну силу суспільства.

У процесі розвитку наукового пізнання природи, суспільства і мислення проходила зміна лідерів науки, яка відповідає побудові загальної класифікації науки: спочатку іде як загальна наука філософія, потім – конкретні науки в порядку поступу від загального до конкретного, які, в свою чергу, розглядаються від нижчого до вищого – від науки про природу до науки про суспільство. У ході розвитку світової людської думки порізному склались взаємозв'язки основних груп наукового знання на різних етапах цього процесу. Отже, розвиток наукових знань – це рух від нерозділеної науки стародавнього світу до складної системи спеціалізованих знань у всіх сферах людської діяльності. Класифікація наук здійснюється разом із формуванням наукових знань.

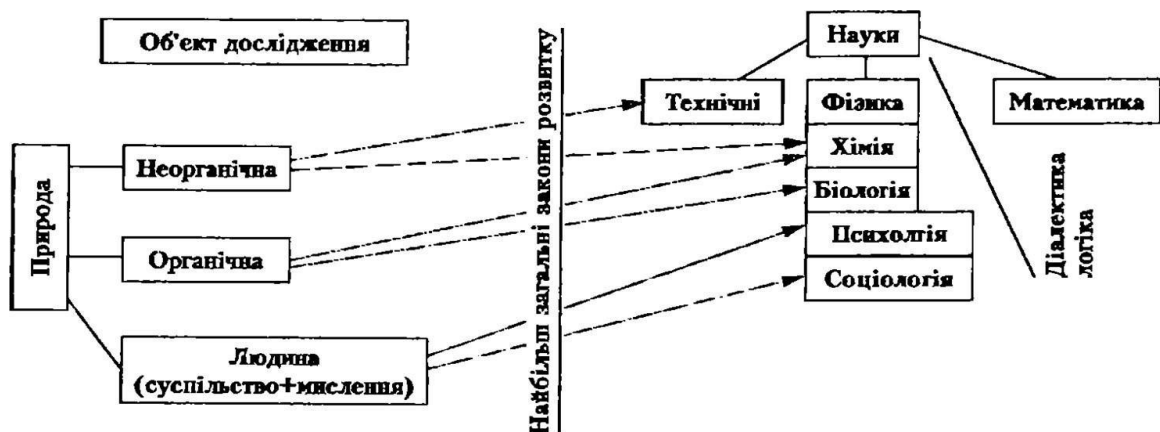

Рис.4

На рис. 4 наведено схему, де зображені загальної класифікації наук. Суть

принципів об'єктивності (виділення зв'язку наук із зв'язками самих об'єктів дослідження) і розвитку (відбиток у мисленні руху об'єктів від простого до складного, від нижчого до вищого) пояснюється зіставленням лівої і правої частин схеми (А - об'єкт, Б - науки). Порядок розташування наук відбиває послідовність шаблів еволюції природи.

Методи теоретичних та емпіричних досліджень

Метод – це спосіб досягнення мети. Метод об'єднує суб'єктивні та об'єктивні моменти пізнання. Метод об'єктивний, оскільки при розробці теорії дозволяє відображати дійсність та їх взаємозв'язки. Отже, метод є програмою побудови та практичного застосування теорії. Одночасно метод є суб'єктивним, оскільки є знаряддям мислення дослідника і тому включають в себе його суб'єктивні особливості. З філософської точки зору методи діляться на: загальні, загальнонаукові, конкретно-наукові, методи теоретичного та емпіричного дослідження, методи як емпіричного, так і теоретичного дослідження методичні прийоми (рис. 5

Рис.5

Класифікація та визначення загальнонаукових методів

До загальнонаукових методів відносяться аналіз та синтез, абстрагування, узагальнення, індукція та дедукція, аналогія, моделювання, ідеалізація, розташування по рангу, а також аксіоматичний, гіпотетичний, історичний та системний методи.

Аналіз — це розчленування предмета на його складові частини (сторони, ознаки, властивості, відношення) з метою їхнього всебічного вивчення.

Синтез — це об'єднання раніше виділених частин (сторін, ознак, властивостей, відношень) предмета в єдине ціле.

Абстрагування — це метод відволікання від деяких властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом наукового дослідження. Яскравий приклад абстрагування – ідеальний тип: наприклад, ідеальний газ, абсолютна температура.

Узагальнення — це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального.

Важливим поняттям в теорії пізнання є індукція. **Індукція** — це такий метод наукового пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне, це спосіб міркування, за допомогою якого встановлюється обґрунтованість висунутого припущення чи гіпотези. В реальному пізнанні індукція завжди виступає в єдності з дедукцією, органічно пов'язана з нею.

Дедукція — це метод пізнання, за допомогою якого на основі загального принципу логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне знання про окреме. За допомогою цього методу окреме пізнається на основі знання загальних закономірностей. Логічною підставою дедуктивного методу є аксіома: "Все, що стверджується або заперечується відносно всього класу предметів, стверджується або заперечується і відносно кожного предмета цього класу".

Одним з методів наукового пізнання є **аналогія**, за допомогою якої досягаються знання про предмети та явища на базі того, що вони мають подібність з іншими, то більше аналогія - це такий прийом пізнання, при якому на підставі подібності об'єктів в одних ознаках роблять висновок про їх подібність в інших ознаках.

Моделювання — це вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення та дослідження його копії (моделі), яка замінює оригінал, ті його сторони та властивості, які є предметом наукового інтересу.

Моделі, можна розділити на два великі класи: натуральні і ідеальні.

Перші є природними об'єктами, що підлягають в своєму функціонуванні природним законам.

Другими є ідеальні витвори, які зафіксовані у відповідній знаковій формі і функціонують за законами логіки, що відображає світ.

Велике розповсюдження в науці і практиці отримало комп'ютерне моделювання.

В соціально-економічних та гуманітарних науках використовують історичний та логічний методи пізнання. Дослідження проводять в хронологічній послідовності.

Історичний метод має за мету відтворення історії об'єкту, що вивчається, у всій своїй багатогранності, з урахуванням всіх деталей і випадковостей.

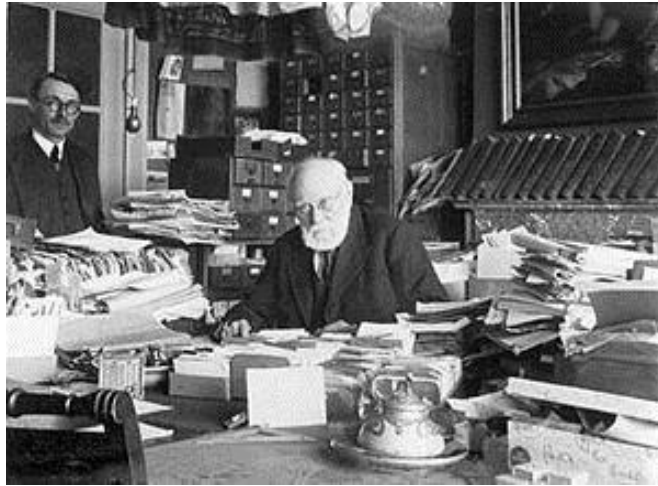
Логічний метод – це, по суті, логічне відтворення історії об'єкту, що вивчається. При цьому ця історія звільняється від всього випадкового, неістотного, тобто це як би той самий історичний метод, але звільнений від його історичної форми.

Класифікація – розподіл тих або інших об'єктів по групах (відділах, розрядах) залежно від їх загальних ознак з фіксацією закономірних зв'язків між класами об'єктів в єдиній системі конкретної галузі знань.

К науковим методам емпіричного та теоретичного досліджень відносять: спостереження, опис, вимірювання, експеримент, порівняння, лічбу, формалізацію, аксіоматизацію, а також гіпотетико-дедуктивний метод.

Універсальна десяткова класифікація (УДК)

Універсальна десяткова класифікація (УДК) – ієрархічна універсальна комбінаційна класифікаційна система, розроблена Полем Отле (1868–1944) і Анрі Лафонтеном (1854–1943) – співробітниками Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі (У 1931 р. перейменовано на Міжнародний інститут документації (МІД), у 1937 р. – на Міжнародну федерацію з документації (МФД), а згодом – на Міжнародну федерацію з інформації та документації (МФІД), діяльність якої завершилася в наші дні.).

Поль Отле (передній план), Анрі Лафонтен (ліворуч)

Саме цьому інституту у 1896 р. видатний американський бібліотекар М. Дьюї передав права видання і розвитку своєї Десяткової класифікації Дьюї (ДКД). Створювачі УДК поклали ДКД в основу своєї класифікаційної системи, але розвивали її відповідно до цілей і завдань міжнародної класифікації. Цим і пояснюється схожість основного ряду обох систем. Їх основні таблиці мають по десять класів, позначених індексами, – від нуля до дев'яти. Звідси слово «десяткова (децимальна)» в назвах цих систем.

У 1897 р. вийшло перше коротке видання «Десяткової класифікації», в якому, порівняно з таблицями М. Дьюї, було декілька змін. Перше видання таблиць класифікації під назвою «Manuel du repertoire bibliographique universel» («Посібник з універсального бібліографічного репертуару») вийшло друком у період 1905–1907 рр. Таблиці налічували 33 тис. класів.

Назва «Універсальна десяткова класифікація» вперше з'явилась із виходом у світ другого видання таблиць французькою мовою «Classification decimale universelle» (1927–1933). Відтоді саме під цією назвою таблиці почали вдосконалювати і регулярно перевидавати, завдяки чому вони набували міжнародного поширення. Вважалося престижним розміщувати індекс УДК на титульному аркуші книги, демонструючи тим самим її місце в упорядкованому

за допомогою УДК «світовому репертуарі». Обсяг таблиць збільшувався від видання до видання: 1907 р. – 33 тис. рубрик, 1927–1933 рр. – 70 тис. рубрик. Згодом повні таблиці налічували 100–120 тис. рубрик, а для більшості бібліотек було розроблено середні (35–40 тис.) і скорочені (10–12 тис. рубрик) варіанти таблиць. Протягом 1934–1953 рр. таблиці УДК вийшли німецькою мовою. У 1958 р. Міжнародна федерація з документації (МФД) видала скорочене видання таблиць УДК трьома мовами – німецькою, англійською і французькою. У 1963–1966 рр. з'явилося перше видання УДК російською мовою; у 1969–1970 рр. – друге (в 6 т., 9 кн.); у 1982–1987 рр. – третє (в 7 вип., 11 кн.)

Впровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК) в Україні (тоді Міжнародної універсальної децимальної класифікації – МДБК) розпочалося ще у 20-х роках ХХ ст. МДБК – перша класифікація міжнародного типу була перекладена на українську мову і вийшла друком 1919 р. за упорядкування Ю. Іванова-Меженка, тогочасного директора Книжкової палати. Українською та російською мовами за радянських часів було видано «Десятичну класифікацію» (Харків, 1924), «Десяткову класифікацію: для масових бібліотек» (1938); «Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек» (1961); «Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек» (1971) та ін. Упровадження десяткової класифікації регламентувалося низкою директивних документів та супроводжувалося роз'яснювальною, методичною роботою. Так в «Інструкції про облік та збереження книжкового майна і обов'язковий мінімум бібліотечної техніки для всіх бібліотек масового користування» (1934) йшлося, що «книжки та брошури класифікують за децимальною системою».

З середини 1930-х рр. радянські фахівці дедалі активніше починають виступати за розроблення єдиної класифікаційної системи для бібліотек СРСР усіх типів і видів. І така переорієнтація була викликана не лише потребами систематизації документів на єдиних методичних засадах.

Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. розгорнулася жорстка ідеологічна боротьба за утвердження марксистсько-ленінської методології в науці. Бібліотечні працівники розглядалися як пропагандисти та агітатори, провідники більшовицької політики. Бібліографії наполегливо відводилася роль засобу ідеологічного впливу на маси. Принцип партійності став домінуючим у гуманітарній сфері загалом і книгознавчій, бібліотечно-бібліографічній зокрема на довгі роки. Партійність бібліографії розумілася як ідейна спрямованість «бібліографічної діяльності, усвідомлене, відкрите відстоювання бібліографією (бібліографами) інтересів певного класу, соціальної групи, партії». Відомо, що Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) – це універсальна комбінаційна класифікаційна система, одна з найбільших у світі, розроблена у 1936–1968 рр. фахівцями Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна (ДБЛ, нині Російська державна бібліотека), Державної публічної бібліотеки імені М. Є. СалтиковаЩедріна (ДПБ, нині Російська національна бібліотека), Бібліотекою Академії наук СРСР (БАН, нині Бібліотека Російської академії наук) і Всесоюзної Книжкової палати (ВКП, нині Російська Книжкова палата (РКП)). Згодом були видані таблиці ББК для наукових бібліотек у 25 випусках, 30 книгах (Москва, 1960–1968), скорочене видання у 6 книгах (1970–1972), у 1975 р. – зі зведеним алфавітно-предметним покажчиком. Варто відзначити, що впровадженню ББК передувало широке обговорення та рецензування проектів таблиць, проводилися дискусії з питань класів, основних ділень, структури, індексації, у наукових і масових бібліотеках ставилися експерименти.

У 1955 р. було поставлено завдання розробити класифікаційну систему для найбільших наукових бібліотек, сформували поважну редколегію. До підготовки ББК залучили науковців, фахівців АН СРСР, навчальних закладів, діячів культури і мистецтва. 1981 р. творці ББК удостоїлися Державної премії СРСР у галузі науки. Нині це національна класифікаційна система Росії, яка використовується також у бібліотеках інших країн СНД, КНР, Монголії, СРВ,

Куби. За угодою 2000 р., авторським правом на ББК володіють 3 бібліотеки: Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Бібліотека Російської академії наук. Координаційним федеральним міжвідомчим центром із ведення ББК є Науково-дослідний центр розвитку ББК, що функціонує в якості підрозділу Російської державної бібліотеки.

В Україні розробленням Бібліотечно-бібліографічної класифікації займалася Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка. Першою впроваджувати радянську систему ББК почала з 1960 р. Державна бібліотека України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого). У постанові колегії Міністерства культури СРСР від 12 листопада 1965 р. «Про запровадження 1-го видання бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи бібліотек та про підготовку скорочених варіантів класифікації» відзначалося, що вперше вдалося створити «нову радянську бібліотечно-бібліографічну класифікацію на основі марксистсько-ленінської методології, класифікацію, яка відповідає завданням наукової організації каталогів у крупних бібліотеках і сприяє використанню фондів та широкій пропаганді книги». Наголошувалося, що ББК вже успішно впроваджено у практику понад 60 наукових бібліотек країни різного профілю. Схвалюючи апробацію системи, Колегія рекомендувала запровадити ББК у практику роботи наукових бібліотек системи Міністерства культури СРСР: «Просити Академію наук СРСР, Міністерство вищої і середньої освіти СРСР, ВЦРПС, Головне політичне управління Радянської Армії та Військово-Морського Флоту, Комітет по пресі при Раді Міністрів СРСР та інші відомства рекомендувати запровадження класифікації у практику роботи підпорядкованих їм бібліотек». ДБЛ, ДПБ, БАН і ВКП мали розробити протягом найближчих років методичні посібники із запровадження класифікації, скорочені варіанти таблиць для обласних, масових бібліотек, а також здійснювати систематичне надання доповнень і змін до таблиць. Доручалося ВКП спільно з ДБЛ провести у 1966 р.

підготовчу роботу з централізованої класифікації за новими таблицями ББК та здійснити її, починаючи з січня 1967 р. З метою підготовки кадрів із запровадження нової класифікації міністерствам культури СРСР, УРСР доручалося ввести до програми вищів читання нового курсу з ББК. Директорові ДБЛ пропонувалося подати пропозиції, які б забезпечили підготовку спеціалістів у цій галузі, а також створити у бібліотеці спеціальний відділ з розроблення та підготовки видань різних видів класифікації, методичних посібників, зокрема й створення скорочених варіантів ББК для обласних і масових бібліотек.

Незважаючи на зобов'язання ДБЛ організувати переведення систематичних каталогів бібліотеки на нову систему класифікації, починаючи з 1966 р., фонди і каталоги довідково-бібліографічного відділу цієї установи залишилися на своїй спеціально розробленій раніше схемі, якою співробітники послуговуються й нині. Задля впровадження ББК ухвалювалися й інші директивні та розпорядчі документи. Так, на виконання наказу Міністерства культури СРСР «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) в практику роботи масових і дитячих бібліотек» (№ 735 від 29 вересня 1978 р.) був виданий наказ Міністерства культури УРСР «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек» від 2 листопада 1978 р.. У ньому ставилося завдання відділу бібліотек Міністерства культури УРСР розробити до 15 грудня 1978 р. план поетапного впровадження ББК у практику роботи державних масових бібліотек республіки. Наказувалося Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (ДРБ), Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького (ОДНБ, нині Одеська національна бібліотека України), обласним бібліотекам для дорослих, які працюють з місцевими видавництвами, – Донецькій, Кримській, Львівській, Закарпатській «з 1 січня 1979 р. розпочати простановку індексів за таблицями ББК на книгах

(верстках), друкованих анотованих картках для масових бібліотек, зберігаючи на деякий час індекси за старими таблицями». Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС, Державній республіканській бібліотеці для дітей ім. Ленінського комсомолу (нині Національна дитяча бібліотека), Державній республіканській бібліотеці УРСР для юнацтва ім. В. Василевської (нині Державна бібліотека України для юнацтва) рекомендувалося підготувати протягом 1979 р. плакати, пам'ятки з питань упровадження ББК, провести зональні семінари-практикуми для працівників бібліотек, які здійснюють класифікацію та організацію каталогів.

Незважаючи на існування в СРСР командно-адміністративної системи, більшість розпорядчих документів щодо впровадження ББК містять формулювання «рекомендувати», «вивчити», «розробити», розраховані на довготривалу перспективу. Цим скористалися керівники окремих вітчизняних бібліотек. Їм вистачило мужності, здорового глузду, щоб взагалі не переходити на ББК. Центральна наукова бібліотека АН УРСР (ЦНБ, нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) почала упроваджувати ББК, за рішенням вченої ради Бібліотеки, наприкінці 1965 р. Було розроблено і затверджено низку інструктивно-методичних документів про перебудову генерального систематичного каталогу за таблицями ББК для наукових бібліотек, про оформлення СК, розміщення опису в його рубриках, упровадження загальних типових ділень у практику організації СК тощо. На той час ББК відповідала рівню наукових і прикладних знань і, на погляд її впроваджувачів, становила єдино можливу основу для побудови систематичного каталогу наукових бібліотек. Наголошувалося на зростанні значення ББК як єдиної інформаційно-пошукової мови, на основі якої мають виконуватися усі бібліотечно-бібліографічні процеси, організація фондів, ведення ДБА. Це мало сприяти об'єднанню усіх бібліотечно-бібліографічних процесів бібліотек різних систем і відомств в одне ціле. Як зазначали О. П.

Дараган, З. С. Руда, І. К. Коновалова, після перших кроків адаптації таблиць ББК до існуючої у бібліотеці системи класифікації, зі зростанням впевненості у доцільності її використання, у її перевагах було порушено питання про повне впровадження таблиць ББК до СК. Враховуючи обсяг генерального СК ЦНБ (2250 тис. описів), вівся наполегливий пошук шляхів його перебудови. За результатами проведеного дослідження, палких дискусій на засіданнях методичної ради відділу та вченої ради бібліотеки, вчена рада затвердила спосіб перебудови каталогу на схему ББК від загального до конкретного – перегрупування основних розділів каталогу в послідовності схеми ББК, присвоєння їм нових індексів одночасно по всьому систематичному каталогу з послідовним редагуванням всередині розділів. У згаданій вище публікації колег йшлося про переваги і недоліки різних способів рекласифікації документів. Затверджені вченою радою інструктивно-методичні вказівки передбачали переведення каталогу на ББК у такій послідовності:

- 1) приведення структури каталогу відповідно до схеми ББК;
- 2) складання алфавітно-предметного покажчика до нього;
- 3) редагування виконання робіт.

При редагуванні розділів особлива увага приділялася підрядності розділів і підрозділів (питання одноманітності, розмежування, взаємних посилань і відсилок). З огляду на нерозробленість у ББК системи відсилок, фахівцям нашої бібліотеки довелося розробляти її самостійно. Водночас уточнювалося формування рубрик, відбувалася їх деталізація. Перспективним планом роботи відділу систематизації переведення генерального СК бібліотеки на ББК передбачалося завершити до 1973 р.. Проте, воно відбувалося упродовж двадцяти років. Поступово ББК упроваджувалася й для організації каталогів та фондів філій, спеціалізованих відділів і читальних залів. Питання про уніфікацію класифікації порушувалося і у бібліотеках мережі Західного наукового центру АН УРСР, адже тут дві бібліотеки застосовували УДК, інші –

модернізовану десяткову класифікацію. У Львівській науковій бібліотеці АН УРСР (нині Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника) рекаталогізація старих фондів та організація систематичного каталогу за схемою ББК відбувалися у 60–70-х роках ХХ ст. Фахівці бібліотеки вивчали перспективи і досвід упровадження ББК у наукових бібліотеках, брали участь у численних семінарах-нарадах, обговорювали ці питання на вченій раді книгозбірні. Опанувавши методи роботи з перебудови систематичного каталогу за таблицями ББК, після складання перспективного плану переведення систематичного каталогу наукової бібліотеки на ці таблиці було запроваджено індивідуальне та колективне вивчення працівниками окремих випусків ББК, інструкцій, виданих ДБЛ, таблиць загальних і територіальних типових ділень, методики індексації; проводилися практичні семінарські заняття у секторі систематизації, інших підрозділах бібліотеки для ознайомлення зі структурою і принципами ББК. Окремі працівники пройшли стажування у відділі систематизації ДБЛ. І тільки після проведення підготовчих робіт у квітні 1968 р. бібліотека приступила до систематизації поточних надходжень літератури і до перегрупування центрального систематичного каталогу за таблицями ББК. Згодом було проведено розширений семінар, де висвітлювався досвід упровадження ББК в СРСР та за кордоном, обговорювалися питання методики переведення підручних фондів на таблиці ББК (1972).

З метою покращання якості каталогів Бібліотечна рада Президії АН УРСР у липні 1979 р. ухвалила постанову «Про удосконалення бібліотечних каталогів у бібліотеках НДУ АН УРСР», де йшлося, зокрема, про необхідність переведення відділів суспільних наук систематичних каталогів наукових бібліотек на таблиці ББК. Щоб дотримуватись єдиних принципів у роботі з каталогами та картотеками, ЛНБ АН УРСР розробила для бібліотек мережі «Скорочені таблиці бібліотечнобібліографічної класифікації (ББК) (розділи суспільно-політичних та гуманітарних наук)» (1980). У розробленому

посібнику «Перевод фондов и систематических библиотек НИУ АН УССР на таблицы Библиотечно-библиографической классификации для научных библиотек (отдел общественных наук) : рекомендации для библиотек НИУ АН УССР секций химико-технологических и биологических наук, физико-технических и математических наук» (Київ, 1980) висвітлювалися підготовча робота, питання планування, обліку та організації роботи, методика переведення систематичних каталогів і фондів на таблиці ББК. У додатках було розміщено перспективний план переведення фондів і СК на таблиці ББК; приблизні норми на процеси роботи з переведення фондів і СК на ББК; система роздільників для СК; список основної літератури за темою. Фахівці визначили такі норми на 8 годин праці:

- переведення фондів на ББК (усі процеси роботи з книгою) – 24 книги;
- перегрупування карток без систематизації – 625 карток;
- пересистематизація карток, включаючи частоківий перегляд літератури і попереднє оформлення каталога – 120 карток;
- оформлення систематичного каталогу (підготовка роздільників визначеної форми, їх написання бібліотечним почерком, зазначення індексів і назв рубрик, взаємозв'язків з іншими рубриками, методичних вказівок читачам) – 80 роздільників.

Також були розроблені «Краткий вариант таблиц ББК по общественным наукам для библиотек научных учреждений АН УССР естественно-технических профилей» (Київ, 1980), «Положение о систематическом каталоге библиотеки научного учреждения» (Київ, 1984) і тощо. Широко вивчалися теоретичні та науково-методичні напрацювання, практичний досвід, рекомендації щодо переходу на схему ББК. Взяти хоча б публікацію В. П. Полянова, Ю. Т. Сивоконіна, де виокремлювалися три рівні переведення каталогів і фондів на ББК:

- 1) повна пересистематизація (варіант-максимум);
- 2) часткова пересистематизація (наприклад, найбільш запитувані і цінні видання, література останніх років; у технічних бібліотеках та бібліотеках вишів, що застосовують УДК – тільки відділи суспільних і гуманітарних наук;
- 3) систематизація лише нових надходжень, стара ж частина каталогу (фонду) консервується (варіант-мінімум).

Автори зазначали, що питання – проводити чи не проводити повну пересистематизацію СК, має вирішуватися залежно від реальних можливостей бібліотеки виконати таку роботу швидко. Адже, якщо пересистематизація займе 5–10 років, то її доцільність втрачається – основний читацький попит існує на літературу останніх років. Значна науково-методична робота щодо впровадження ББК була проведена Харківською державною бібліотекою ім. В. Г. Короленка. Все почалося з розроблення по всіх областях перспективних планів поетапного впровадження ББК. Спеціальними наказами обласних управлінь (органів) культури на місцях, в обласних бібліотеках і ЦБС були створені робочі групи, призначені куратори, відповідальні за рекласифікацію бібліотечних фондів і каталогів, складені графіки виїздів для надання практичної допомоги, велися картотеки контролю за впровадженням ББК. Обласні бібліотеки розробили і направили в усі ЦБС типову регламентуючу документацію. На її основі на місцях склали відповідні інструктивно-методичні матеріали: положення про СК і систему каталогів ЦБС, інструкції з переведення фондів і каталогів на ББК, редагування, оформлення СК, побудованого за ББК, про картотеки методичних рішень, алфавітно-предметний покажчик. На базі бібліотек функціонували обласні, міські та районні школи передового досвіду. Впровадженню ББК передувала робота зі звільнення фондів від застарілих, маловикористовуваних, дублетних, зношених і непрофільних видань.

Наприкінці 1970-х рр. почалося масове упровадження ББК в практику

роботи бібліотек України. Її впроваджували бібліотеки всіх відомств і рівнів: бібліотеки загальнодержавного рівня, 78 обласних і центральних міських бібліотек Міністерства культури України, понад 20 тисяч районних і сільських бібліотек, шкільні, бібліотеки вишів та середніх спеціальних навчальних закладів. Публічні бібліотеки Міністерства культури України почали користуватися таблицями ББК з 1980-го, обласні універсальні – з 1986 р. Слід зазначити, що перехід на ББК не був простим і безболісним. Вже на виконання наказу Міністерства культури СРСР «Про впровадження Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних республіканських (АРСР), крайових, обласних універсальних наукових бібліотек» № 404 від 28 жовтня 1985 р. було видано наказ Міністерства культури УРСР «Про впровадження Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи обласних універсальних наукових бібліотек республіки» № 1232 від 4 грудня 1985 р.. Цей документ зобов'язував обласні управління культури розробити і здійснити конкретні заходи щодо впровадження ББК у обласних універсальних наукових бібліотеках, «передбачивши у них проведення у 1986 р. підготовчих робіт, перехід з 1987-го до систематизації нових надходжень і переведення підсобних фондів відділів, каталогів і картотек на нову систему класифікації». На ДРБ, Державну історичну бібліотеку УРСР (нині Національна історична бібліотека України), ОДНБ, Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка покладалося надання методичної, практичної допомоги обласним універсальним науковим бібліотекам (ОУНБ) з питань переведення фондів, каталогів і картотек на ББК. Республіканський інститут підвищення кваліфікації працівників культури (РІПКПК, нині Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва) мав передбачити в начальні-тематичних планах 1986–1990 рр. організацію занять для працівників ОУНБ, які здійснюють упровадження ББК. До наказу додавався план заходів, яким, зокрема, передбачалося на базі Черкаської ОУНБ ім. В. В. Маяковського

організувати республіканську школу передового досвіду, провести семінар-практикум, здійснити виїзди у Волинську, Ворошиловградську, Львівську, Тернопільську, Чернігівську, Херсонську області для надання методичної допомоги з упровадження ББК. Заплановано було підготувати методичні рекомендації щодо відображення літератури про Україну в каталогах і картотеках, розробити курс лекцій для читання у РІПКПК. Наведені документи засвідчують, що на впровадження ББК у бібліотеках України були витрачені не тільки роки, а й значні інтелектуальні зусилля.

У 1977 р. побачило світ однотомне видання таблиць ББК для масових бібліотек (перевидане у 1987 р.). У 1978 р. і 1988-му були підготовлені таблиці для дитячих і шкільних бібліотек, а упродовж 1980–1983 рр. – таблиці для обласних бібліотек у 4-х томах. Регулярно друкуються доповнення і виправлення, різні варіанти таблиць ББК: універсальні, повні, середні, скорочені, галузеві. У другій половині 1990-х рр. була усунена підпорядкованість таблиць ББК ідеологічним догмам (наприклад, філософія марксизму-ленінізму, яка виділялася раніше як титульний розділ ББК, включена до галузевого відділу «Філософія»; територіальні типові ділення побудовані за фізикогеографічними, а не політичними ознаками тощо). «За своєю змістовністю ББК відповідала тогочасному розвитку всіх галузей теоретичних і прикладних знань і представляла єдиноможливу основу для побудови систематичного каталогу великої наукової бібліотеки в умовах існуючих тоді ідеологічних реалій». Отже, публічні та наукові бібліотеки мають великий практичний досвід переходу з однієї системи класифікації на іншу. Наприклад, відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) НБУВ розпочав переведення фондів і каталогів підрозділу на ББК у другій половині 1980-х рр., після численних зауважень, нарікань з боку адміністрації. Очолили переведення фондів і каталогів з УДК на ББК за підтримки тодішнього директора установи М. І. Сенченка, новопризначені завідувач

відділу ВДБО Г. О. Ритова, зав. секторами М. А. Чиж, Т. К. Луценко, які раніше працювали в інших бібліотеках і мали досвід такої роботи. Однак цей процес затягнувся на довгі роки. Справа в тому, що для перегрупування обсягових книжкових фондів необхідно мати чіткий план і вільні площі. Аналізуючи здійснену роботу, в якій нам довелося брати безпосередню участь, зазначимо, що переводити одночасно фонди і каталоги на іншу схему класифікації, не припиняючи при цьому обслуговування читачів, дуже складна справа. Частина фондів і, відповідно, каталогів були закріплені за певними співробітниками. Ця робота включалася до річних планів обсягом від 10 до 50 % робочого часу залежно від посади. Зважаючи на обсяг фондів відділу (у 1990 р. фонд ВДБО налічував понад 140 тис. примірників, з них понад 35 тис. книжкових видань), кількість задіяних у цьому процесі співробітників, розраховані і затверджені норми, робота тривала не один рік, адже паралельно здійснювалося обслуговування читачів, готувалися різні бібліографічні довідки, покажчики, комплектувалися і каталогізувалися нові надходження, виконувалися інші завдання. Спочатку співробітник працював з книгою і систематичним каталогом (СК), змінюючи за таблицями відповідності одночасно індекси на книгах і картках СК, потім вишукував основні і додаткові картки на книгу в алфавітному каталозі, вносив туди зміни. Для зменшення обсягів роботи маловикористовувані книги здавалися до фондів основного зберігання Бібліотеки, де була запроваджена форматна розстановка, деякі дублети списувалися або передавалися до обмінно-резервного фонду. Не все вкладалося у схему відповідності класифікацій, доводилося у робочому порядку ухвалювати окремі методичні рішення. Адже, як відзначали фахівці ще у 1930-х рр., впроваджуючи УДК, «кожна навіть незначна перебудова бібліотечної класифікації, хоч би теоретично обґрунтована, може іноді на практиці внести непередбачені труднощі і ускладнення в роботу бібліотекаря».

У 1990 р. за планом роботи ВДБО з переведення фонду і каталогів на ББК

було пересистематизовано 10 001 примірник довідково-бібліографічних видань, здубльовано 1800 додаткових карток, розставлено в алфавітний каталог 600 нових карток. За 1991 р. пересистематизацію пройшли 12 100 примірників видань. Під час цієї роботи перенесено нові індекси на 11 424 картки СК, здубльовано 1959 карток, здійснено бібліографічний опис 676 книг, картки на які були зношені чи відсутні в каталогах, замінено 11 600 індексів на картках алфавітного каталогу, віднайдено 195 книг, технічно опрацьовано 1201 примірник видань 3 . У 1992 р. з метою рекласифікації було перегруповано 27 319 карток СК, здубльовано 1438 карток, здійснено бібліографічний опис 977 книг, технічно опрацьовано 4361 примірник, перегруповано 8208 примірників фонду, написано 40 нових поличних роздільників.

Деякий час паралельно існували систематичні ряди у фонді, що не сприяло оперативності обслуговування користувачів. Завершували процес загальне перегруповання фондів, оформлення поличних роздільників і загальна редакція усіх каталогів (карток і роздільників). Остаточна редакція каталогів у Бібліотеці завершилася у 2000-і роки. Поступово співробітники звикали до нової схеми класифікації. Користуватися ББК ставало дедалі зручніше, адже це була схема, за якою працювала уся Бібліотека: здійснювалася централізована систематизація документів, відділ отримував друковані картки на документи, що надійшли до фондів НБУВ з вже зазначеними індексами, і використовував їх у подальшому, уточнюючи за схемою ББК, розробленою для розстановки довідково-бібліографічних видань у ВДБО. У бібліотеках різних відомств фахівці багато працювали над удосконаленням таблиць ББК, їх адаптували до сучасних реалій та наукового знання. Так, Державна науково-педагогічна бібліотека України видала «Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек» (Київ, 2002); Державна бібліотека України для юнацтва – «Доповнення і виправлення до таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для дитячих і шкільних бібліотек» (Київ, 2000), «Алфавітно-предметний покажчик до систематичного

каталогу» (Київ, 2003) 5 та ін. Проблеми і потреби впровадження та удосконалення ББК у шкільних бібліотеках детально досліджені у статті Я. Іванової і Н. Ремез. На допомогу бібліотекарям, які не мають спеціальної освіти, спрямовано методичний посібник М. М. Івашкевич «Розстановка книжкового фонду бібліотеки по системі ББК» (Білогір'я, 2014). Співробітники Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого розробили рекомендації «Доповнення і виправлення до ББК (для масових і обласних універсальних наукових бібліотек)», «Таблиці етнічних типових ділень сучасних народів світу» та ін.. Зазначимо, що НБУВ на базі повного варіанта таблиць для наукових бібліотек та власних напрацювань створила свій Рубрикатор для систематизації документів, яким послуговуються відділ каталогізації і систематизації, спеціалізовані підрозділи-фондоутримувачі. Упродовж останніх 20-ти років Бібліотекою здійснено велику наукову роботу з підготовки тематичних рубрикаторів у формі робочих таблиць. Їх використовують у технологічному циклі наукового опрацювання документів в умовах паралельного функціонування традиційних і комп'ютерних технологій, організації довідково-пошукового апарата, інформаційного пошуку. На думку О. Сербіна, «Рубрикатор – це систематизовано-впорядкований перелік відповідно заіндексованих лінгвістично означених понять, знань та процесів, відповідність якого до робочих таблиць класифікації НБУВ розглядається фактично й аксіоматично». Це систематизаційний інструмент, що є адекватним відображенням тематичного репертуару за останні чверть століття, сучасних реалій і потреб інформаційного простору нашої країни.

Упродовж 2004–2017 рр. Бібліотека видала низку видань з серії «Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського», зокрема таблиці територіальних, етнічних, мовних типових поділів. Побачили світ рубрикатори за галузевими розділами «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування», «М Технологія деревини.

Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка» (підрозділи «М1 Технологія деревини», «Технологія деревини», М8 Поліграфічне виробництво», «М9 Фотокінотехніка»), «Ж Техніка і технічні науки у цілому», «Н Будівництво», «З Енергетика. Радіоелектроніка» (підрозділи «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка»), «И Гірнична справа», «З Енергетика. Радіоелектроніка» (підрозділ «396 Автоматика і телемеханіка»), «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські та лісогосподарські науки» (підрозділ «П8 Ветеринарна медицина», «Л Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва (підрозділ «Л8/9 Харчові виробництва»). Крім того, для потреб спеціалізованих підрозділів було удосконалено схеми класифікації документів з питань бібліотекознавства та бібліографії тощо. У 2016 р. вийшов «Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант», розроблений науковцями відділу наукового опрацювання документів Бібліотеки для спеціалізованих відділів Бібліотеки, а також для наукових бібліотек з невеликими фондами, який Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: таблиці територіальних типових поділів

Водночас на початку третього тисячоліття у бібліотеках України розпочався зворотний процес рекласифікації і повернення до УДК. У постанові Кабінету Міністрів України «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» від 22 березня 2017 р. № 177 йдеться про запровадження для класифікації документів в установах та організаціях Універсальної десяткової класифікації (УДК) як міжнародної класифікаційної системи та припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації. На Державний комітет телебачення і радіомовлення, Міністерство культури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство освіти і науки покладаються обов'язки щодо впровадження УДК. Від Міністерства культури вимагається

«забезпечити протягом 2017 р. перехід бібліотек на систематизацію документів за Універсальною десятковою класифікацією». Відповідальною за методичне забезпечення впровадження Універсальної десяткової класифікації визначено державну наукову установу «Книжкова палата України імені Івана Федорова». А вже з метою впровадження україномовної системи УДК у 1997 р. Книжкова палата України імені Івана Федорова розробила проект «Класифікаційна система України», який передбачає створення еталонних таблиць українською мовою. За фінансового сприяння Міжнародного фонду «Відродження», Книжкова палата України придбала ліцензію міжнародної некомерційної організації «Консорціум УДК» (УДКК) (UDC Consortium, UDCC), що знаходиться у Нідерландах (<http://udcc.org/>), на переклад і видання УДК українською мовою та стала ексклюзивним власником на випуск і розповсюдження видань УДК українською мовою. На єдиному веб-порталі вищих органів виконавчої влади у повідомленні, що передує тексту постанови, йдеться про те, що її проект «розроблено Держкомтелерадіо з метою систематизації видавничої продукції відповідно до міжнародної класифікаційної системи». Хоча індекси на видавничій продукції проставляються упродовж десятків років, зокрема й УДК. Як відомо, централізована систематизація за таблицями УДК в СРСР була введена у 1963 р. Індекси проставлялися на каталожних картках всесоюзного, республіканських, центральних галузевих і територіальних інститутів НТІ, в періодичних, продовжуваних, книжкових виданнях. Індксація документів регламентується державними стандартами.

Від 1 липня 2009 р. набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування», який встановлює алгоритми ведення таблиць УДК та їх використання для індексування документів. Проте, його дія не поширюється на індексацію художньої літератури для масових бібліотек. Деякі міністерства вже

відгукнулися на минулорічну постанову Кабінету Міністрів України. Так, Міністерством освіти і науки України видано наказ № 929 від 26 червня 2017 р. «Про впровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек», в якому йдеться про необхідність забезпечення протягом 2017 р. переходу на систематизацію документів за УДК бібліотек наукових установ, вишів, професійнотехнічних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, інститутів післядипломної освіти, органів управління освітою обласних та Київської міської державних адміністрацій, загальноосвітніх навчальних закладів. Науково-методичний супровід покладається на Інститут модернізації освіти спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою (ДНПБ) України імені В. О. Сухомлинського. Водночас, процес запровадження УДК у відчизнянних бібліотеках має і свої винятки. Так, ЛННБ України ім. В. Стефаніка перейшла на УДК десять років тому, не чекаючи ніяких рішень згори, адже систематизація і розстановка фонду є питаннями внутрішньої роботи бібліотеки, компетенції та професійного погляду її співробітників. У 2007 р. нею було закуплено інтегровану бібліотечно-інформаційну систему «Alerph». Як зазначає М. М. Романюк, «тоді ж ми відмовилися від бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) і перейшли на Універсальну Десяткову класифікацію (УДК) та створення предметних рубрик на всі типи документів, оскільки пошук за предметом, згідно з опитуваннями користувачів бібліотек, є найпоширенішим». Питання щодо впровадження УДК час від часу обговорювалися й в інших бібліотеках. Так, у рішенні Колегії Державного комітету архівів України від 23 квітня 2009 р., за результатами комплексної перевірки Державної наукової архівної бібліотеки, йдеться, що «після проведених консультацій з фахівцями Парламентської, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інституту історії України НАН України розпочато роботу з редагування назв розділів та підрозділів каталогу (3700 карток) згідно з оновленими таблицями ББК (перехід до УДК визнано

фахівцями недоцільним). Повністю замінено назви розділів каталогу з історії України». Варто зазначити, що у грудні 2017 р. адміністрацією НБУВ ухвалено рішення про припинення підтримки центральної системи карткових каталогів, які велися паралельно з електронним. На даний час у Бібліотеці запроваджено паралельну систематизацію документів за Рубрикатором НБУВ та УДК, з відповідним внесенням індексів обох класифікацій до записів електронного каталогу. У статті К. Лобузіної, С. Галицької, Н. Орешіної розглянуто питання удосконалення лінгвістичних засобів наукової бібліотеки на прикладі Рубрикатора НБУВ, формування електронного алфавітно-предметного покажчика до бібліотечної класифікації, що дає змогу реалізувати предметний доступ до ресурсів бібліотечного фонду через онлайн-інтерфейс електронного каталогу, а також розкриваються підходи адаптації власної класифікаційної системи бібліотеки до УДК. Фахівці Бібліотеки працюють над встановленням взаємозв'язку між різними класифікаційними системами, розробленням відповідності між термінами алфавітно-предметного покажчика Рубрикатора та індексами УДК.

Нині в Україні бібліотеки самостійно розробляють план та визначають методику систематизації документів за таблицями УДК, як зрештою займаються й пошуком фінансів на придбання відповідних таблиць. Одні бібліотеки консервують наявні карткові каталоги на ББК і розпочинають новий ряд за схемою УДК, інші – дописують на роздільниках у фонді паралельно ще й індекс за схемою УДК, а на книжках шифри (індекси) не змінюють. Написавши відповідну програму, враховуючи індекси співставлення таблиць ББК і УДК, можна автоматично змінити індекси в електронних каталогах, але наскільки точно після цього здійснюватиметься інформаційний пошук конкретних документів – не досліджено. Розмірковуючи про майбутнє класифікаційних систем в Україні ще в середині 1990-х рр., С. Анісімова і Т. Вилегжаніна вказували, що витримати випробування часом зможуть ті класифікації, які

стабільно забезпечуються сильним науковим, методичним і організаційним супроводом. Припускаючи можливість ухвалення рішення про визначення УДК загальнодержавною класифікаційною системою, фахівці наголошували: «Це викличе необхідність повної або часткової рекласифікації фондів та довідково-бібліографічного апарату бібліотек. На сьогодні немає рішення про те, як це здійснити з найменшими моральними та матеріальними витратами». Немає такого рішення, єдиного плану дій і сьогодні. На нашу думку, з огляду на світовий досвід, бібліотекам не варто хаотично, стресово і непродумано переходити на УДК, якщо вони задовільно працюють на власних рубрикаторах чи інших схемах класифікації. Проте у контексті євроінтеграції України, з метою уніфікації представлення наших наукових здобутків міжнародною системою класифікації, ширшого використання світових надбань, обміну інформаційними ресурсами, впровадження УДК є доцільним, принаймні у наукових бібліотеках. Бажано це зробити максимально оперативно, залучивши додаткові кадри, до мінімуму скоротивши перехідний період.

Рекомендована література

1. Бібліотекознавство : курс лекцій / укладач К.М. Мовчан. – Мукачево : РВЦ МДУ, 2019. – 120 с.
2. Визначення індексів УДК для наукових документів : методичні рекомендації / укладачі В.М. Муравйова, М.Й. Ахвердова, Ю.О. Набхан. – К. : Книжна палата України, 2015. – 36 с.
3. Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції м.Севастополь, 19-21 травня 2009 р. – Севастополь : СевНТУ, 2009. – 192 с.
4. Збірник матеріалів наради директорів бібліотек вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації "Бібліотека вищого навчального закладу - ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі" 12-13 лютого 2007 р.. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – 80 с.
5. ІХ Львівський міжнародний бібліотечний форум «Бібліотек@ – творимо свободу» [Електронний ресурс] : збірник матеріалів. – К. : УБА, 2018. – 61 с.
6. Еволюція наукового класифікування: програма навчальної дисципліни.- Режим доступу: [enk2.pdf](#)
7. Історія бібліотечної справи: курс лекцій/Укл. К.М. Мовчан, М.В. Бабіля.-Мукачево: РВЦ МДУ, 2020.– 92с.
8. Короткий тлумачний словник термінів з УДК [Електронний ресурс] / Укладачі: М. Й. Ахвердова, Т. Е. Калініна, Н. І. Коханевська, Ю. О. Набхан, Н. М. Чунакова. – К. : Кн. палата України, 2011. – 36 с.
9. Матеріали до стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / упорядники : О. М. Бруй, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська, І. О. Шевченко. – К. : УБА, 2015. – 57 с.

10. Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука [Електронний ресурс] : збірник наукових праць / ред. кол. Л.Г. Бакуменко та інші. – Харків : ХДУХТ, 2016. – 183 с.

11. Систематизація документів та організація каталогів і картотек освітянських бібліотек за таблицями Універсальної десяткової класифікації : практичний посібник / укладач І.Г. Лобановська. – К. : Ліра-К, 2019. – 105 с.

12. Систематизація інформації в контексті розвитку класифікацій наук : монографія / Олег Сербін. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. – 431 с.

13. Справочник бібліотекаря / науч. ред. А.Н. Ванеев, В.А. Минкина. – изд. 2-е, исправл. и допол. – Санкт-Петербург : Профессия, 2003. – 448 с. – (Бібліотека).

14. Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: стратегічні орієнтири [Електронне видання] : збірник матеріалів VIII Міжнародна науково-практичної конференції(сmt. Славське Львівської обл., 27 лютого - 2 березня 2018 року) / редкол.: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська. – К. : УБА, 2018. – 88 с.

15. Універсальна десяткова класифікація (УДК) [Електронний ресурс] : методичні рішення для понять з відсутніми прямими індексами / М. Й. Ахвердова, Т. Е. Калініна, Ю. О. Набхан. – К. : Кн. палата України, 2012. – 20 с.

16. Універсальна десяткова класифікація (УДК). Алфавітно-предметний показчик (зведений).. – К. : Книжкова палата України, 2017. – 904 с.

17. Універсальна десяткова класифікація (УДК). Допоміжні та основна таблиці (станом на 2011 рік). – К. : Книжкова палата України, 2017. – 1096 с.

18. Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2002 р.). – К : Книжкова палата України ім. І. Федорова, 2005. – 116 с.

19. Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2007-2011) / за заг. ред. М.І. Сенченка. – вид. 4-те., допов. – К : Книжкова палата України ім. І. Федорова, 2016. – 528 с.

20. Універсальна десяткова класифікація (УДК). У двох книгах. Книга 1. Таблиці. – Київ : Книжкова палата України, 2002. – 932.

21. Універсальна десяткова класифікація (УДК). У двох книгах. Книга 2. Алфавітно-предметний покажчик. – Київ : Книжкова палата України, 2002. – 812.

22. Білуха, М. Т. Основи наукових досліджень : Допущено МО України. Підручник для студ. ВНЗ / М. Т. Білуха. – К : Вища школа, 1997. – 271 с.

23. Долбенко, Т. О. Документні ресурси бібліотек. Практикум : практикум / Т. О. Долбенко. – К. : Ліра-К, 2017. – 80 с.

24. Долбенко, Т. О. Документні ресурси бібліотек : навчальний посібник для студ. ВНЗ. Рекомендовано МОНУ / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. – К. : Либідь, 2018. – 348 с.

25. Каракоз, О. О. Бібліотечна професіологія : практикум / О. О. Каракоз. – К. : Ліра-К, 2017. – 68 с.

26. Крушельницька, О. В. Методологія та організація наукових досліджень : Навчальний посібник.Реком.МОНУ для студ.ВНЗ / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2009. – 206с.

27. Кушнарєнко, Н. М. Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – Київ : Вікар, 2003. – 328 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

28. Палєха, Ю. І. Бібліотечне фондознавство : навчальний посібник / Ю. І. Палєха, І. О. Іванова, Л. О. Черепуха ; за заг. ред. Ю.І. Палєхи. – К. : Ліра-К, 2019. – 276 с.

29. Стеченко, Д. М. Методологія наукових досліджень : Підручник Затверджено МОН України / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – К : Знання, 2005. – 309 с . – (Вища освіта XXI століття).

30. Цехмістрова, Г. С. Методологія та організація наукових досліджень : Реком. МОНмолодьспорт України як навч. посібник для студентів ВНЗ / Г. С. Цехмістрова. – 2-ге видання, доповнене. – К. : Слово, 2012. – 352 с.

31. Шаравара, Т. О. Інформаційний пошук і робота з бібліотечними ресурсами : навчальний посібник для аспірантів / Т. О. Шаравара. – К. : Ліра-К, 2016. – 256 с.

32. Швецова-Водка, Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посібник для студ. ВНЗ. Реком. МОНУ / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – 216 с.

33. Швецова-Водка, Г. М. Загальне бібліографознавство. Бібліографічні ресурси України : навч. посібник для студентів спец. 029 "Інформаційна та архівна справа" / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2017. – 220 с.

ЗМІСТ

Аналітичний огляд еволюції класифікацій наук.....	3
Класифікація наук. Наукове класифікування Середньовіччя	11
Наука. Класифікація наук у наукознавстві.....	21
Методи теоретичних та емпіричних досліджень.....	39
Універсальна десяткова класифікація (УДК).....	42
Рекомендована література.....	63

Навчальне видання

Еволюція наукового класифікування

Укладач К.М. Мовчан

Курс лекцій

Тираж 10 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>